

Mazalová, Lucie

Čítanka snadných textů ze středověké latiny

Čítanka snadných textů ze středověké latiny 1. vyd. Brno:
Masarykova univerzita, 2014

ISBN 978-80-210-6969-5; ISBN 978-80-210-6972-5 (online :
Mobipocket)

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/130500>

License: CC BY-NC-ND 3.0 CZ

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Čítanka snadných textů ze středověké latiny

Lucie Mazalová

Masarykova univerzita

Brno 2014

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Čítanka snadných textů ze středověké latiny

Lucie Mazalová

Masarykova univerzita
Brno 2014

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

© 2014 Masarykova univerzita

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na:

creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-6969-5 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-6970-1 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-6971-8 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-6972-5 (online : Mobipocket)

Obsah

Úvodem	7
I. Biblia sacra iuxta vulgatam versionem	10
<i>Vetus testamentum, Exodus 20, 1–20</i>	13
<i>Novum testamentum, Evangelium secundum Lucam 16, 19–31</i>	16
<i>Novum testamentum, Evangelium secundum Marcum 14, 10–25</i>	19
II. Hagiografie	23
<i>Vita prior (Canapariova legenda o svatém Vojtěchu)</i>	25
<i>Vilém z Lestkova – Vita venerabilis Arnesti, primi archiepiscopi Pragensis</i>	31
III. Historiografie.	37
<i>Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum</i>	39
<i>Cronica Domus Sarensis</i>	43
IV. Homiletika.	48
<i>Jan Hus – Diliges Dominum Deum (Mc 12, 30)</i>	50
<i>Jan Hus – Dixit Martha ad Iesum (Io 11, 21)</i>	54
V. Visio	59
<i>Vita sanctae Hildegardis</i>	61

VI. Exempla	67
Řehoř Veliký – <i>Liber dialogorum</i>	69
Petrus Alphonsi – <i>Disciplina clericalis</i>	83
Caesarius z Heisterbachu – <i>Dialogus miraculorum</i>	89
VII. Duchovní lyrika	96
<i>Puer natus in Bethleem (cantio, cantilena)</i>	97
Jan z Jenštejna – <i>De beata Virgine</i>	100
Jan z Jenštejna – <i>In festo B. M. V. ad nives</i>	103
Jan z Jenštejna – <i>De corpore Christi</i>	107
VIII. Světská lyrika	110
<i>Carmina Burana</i>	111
IX. Konsolace	123
Venantius Fortunatus – <i>Item ad Chilpericum et Fredegundem reginam</i>	124
X. Drama	126
Hrosvitha z Gandersheimu – <i>Sapientia</i>	127
XI. Korespondence	131
Jan Hus Janovi z Chlumu (Kostnice, žalář u Dominikánů, 5. března 1415)	132
Odpověď Petra z Mladoňovic – jménem Jana z Chlumu (Kostnice, 5. března 1415)	135
Adso z Montier-en-Der – <i>De ortu et tempore Antichristi</i> (a synkretismus funkcí)	138

XII. Listiny	150
Povýšení pražského biskupství na arcibiskupství .	151
XIII. Ars dictaminis a formuláře	155
Alberich z Montecassina – <i>Breviarium de dictamine</i>	157
<i>Cancellaria Iohannis Noviforensis</i>	160
XIV. Odborné texty	162
<i>Teologie</i>	162
Petrus Lombardus – <i>Libri quattuor sententiarum</i> .	165
Tomáš Akvinský – <i>Summa theologiae</i>	170
<i>Filozofie</i>	176
Anselm z Canterbury – <i>Proslogion</i>	177
Roger Bacon – <i>Opus maius</i>	183
<i>Alchymie</i>	185
Roger Bacon – <i>Opus tertium</i>	185
<i>Septem artes liberales</i>	190
Isidor ze Sevilly – <i>Etymologiae</i>	192
<i>Právo</i>	200
<i>Právní kniha města Brna (z pol. 14. st.)</i>	200
<i>Lékařství</i>	210
Křišťan z Prachatic – <i>De sanguinis minucione</i>	211
<i>Zoologie</i>	219
Hildegarda z Bingen – <i>Physica, liber VI – De avibus</i> .	220
Zkratky a slovníky	224

Úvodem

Tato čítanka vznikla jako příručka pro studenty předmětu *Četba snadných textů ze středověké latiny*. Je určena těm, kteří již zvládli základy klasické latiny a chtějí se prostřednictvím četby literárních a diplomatických pramenů (tj. listin, listů, formulářů)^[1] seznámit s obsahovou a žánrovou pestrostí nebo s příklady terminologie, gramatiky a stylistiky středověké latinské tvorby. Soubor textů má svá nutná omezení, protože jeho cílem je studentům nabídnout jeden z prvních, spíše zobecňujících vhledů do této oblasti středověké tvorby a protože navíc předpokládám, že další informace doplním přímo během semináře. Nicméně pestrost, kterou je zejména středověká latinská literární produkce typická ve všech jmenovaných ohledech, jsem se snažila zachovat a co nejvíce zdůraznit i zde, což je zřejmé již ze seznamu vybraných textů. Pro snazší prvotní orientaci obsahuje tento seznam vedle latinských názvů děl tu variantu jmen autorů, která se v českém prostředí obvykle užívá, a kterou proto užívám i v jednotlivých úvodech k ukázkám; latinskou variantu jmen, která na začátku kurzu nejspíše nebude studentům známa, uvádím v těchto úvodech v závorce. Jako další z hlavních cílů jsem si při sestavování této čítanky stanovila představit studentům především ty texty či alespoň pasáže, které nemají k dispozici v jiných běžně dostupných sbírkách latinských či speciálně středolatiných textů. Snažila jsem se tím upozornit na další

[1] O členění středověké latinské tvorby na literární a diplomatickou více Nechutová, J. *Středověká latina*. Praha: KLP, 2002, s. 11-12. ISBN 80-85917-82-3.

zajímavé texty či jejich úseky, jejichž prostřednictvím mohou studenti středověkou latinu poznávat.

„Snadné texty“ jsou relativním pojmem a v tomto případě znamenají především to, že nejsou příliš náročné z hlediska syntaxe a nejsou (mnohdy po mých úpravách) rozsáhlé nebo jsou členěny do několika menších, relativně samostatných oddílů. Ulehčit studentům překládání jsem se snažila také tím, že jsem alespoň v základní míře upravila interpunkci (především čárky) v latinských textech podle českého úzu, pokud mu jejich původní podoba uvedené edice nebo starého tisku neodpovídala. Pouze ukázky poezie jsem ponechala zcela bez úprav. Pro člověka, který se setkává se středověkou latinou poprvé, však většina středolatinských textů, zvláště těch obsahově zajímavých, nemůže být snadná z hlediska terminologického. Naopak, jak jsem již naznačila, cílem této čítanky je seznámit studenty s co možná největší škálou ve středověku užívaných termínů, a to z různých oblastí lidského myšlení. Avšak i v tomto ohledu jsou předkládané texty mnohem jednodušší, než je tomu v rukopisech, starých tiscích nebo moderních edicích, které nejsou doplněny překladem. Pod texty v čítance je totiž přeložena řada obtížnějších slovíček.

Ve slovníčku jsem se snažila vyjít vstříc začátečníkům, což se projevilo hlavně v tom, že na rozdíl od většiny středolatinských slovníků doplňuji celé slovesné řady a genitiv jmen. Edice však grafiku středověké latiny buď klasicizují, nebo ji zachovávají (zvláště moderní edice, které se řídí rukopisnou podobou), gramatika středolatinských děl není jednotná, a tak jsem ve snaze o jednotnost a ve snaze využít zkušeností studentů s klasickou latinou zvolila následující postup. Pokud editor textu použil grafiku, která je běžná i v klasické latině, uvádím slovíčko rovněž pouze v této klasické podobě. Pokud editor užil grafiku, která se v klasické latině neobjevuje, uvádím ve slovníčku na prvním místě (tj. u jména tvar nominativu a u slovesa první

tvar slovesné řady) právě slovíčko v jím použité grafice, avšak ihned za znaménkem = doplňuji klasickou variantu slova (jestliže ji slovníky klasické latiny uvádějí). Další tvary (gen. jména nebo další tvary slovesné řady) uvádím ze stejných důvodů vždy v klasické podobě, a to již nezávisle na variantě užitě v dané edici. Není možné vypisovat všechny další středověké grafické varianty všech slovíček. Pokud se jedná o slovíčko, které je studentům ve své klasické formě nejspíše dobře známo, avšak středověkou grafiku neznají, potom uvádím stejným způsobem jen klasickou a středověkou variantu bez českého překladu. Jestliže se slovo objevuje často v různých formách, potom uvádím další takové velmi obvyklé varianty v závorce. I tak se jedná jen o výběr slovíček, protože jedním z cílů semináře bude také naučit studenty práci se speciálními slovníky středověké latiny. V případě odborné prózy, která je terminologicky nejnáročnější, jsem vybrala pouze texty s ukázkou základní terminologie daných oborů, přičemž tyto obory ve skutečnosti dovedly své teorie a s nimi i terminologii do těch nejjemnějších detailů.

Krátké úvody, kterými ukázky provázím, slouží jen pro základní orientaci. Další údaje doplním během seminářů, ale již zde odkazuji zájemce o podrobnější informace o středolatinšské literární a diplomatické tvorbě na *Latinskou literaturu českého středověku do roku 1400* (Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-305-1) nebo *Středověkou latinu* (Praha: KLP, 2002. ISBN 80-85917-82-3) profesorky Jany Nechutové a na *Stručné dějiny latinské literatury středověku* autorek Jany Nechutové a Dany Stehlíkové (Praha: Arista and Baset, 2013. ISBN 978-80-86410-70-8; 978-80-7340-145-0). V těchto publikacích najdou zájemci také velké množství odkazů na prameny i sekundární literaturu.

I. Biblia sacra iuxta vulgatum versionem

Ačkoli tento latinský překlad bible vznikl již na přelomu 4. a 5. století, je neodmyslitelnou součástí středolatinských křesťanských textů, ať už jsou z něj užívány přímé citáty, nebo aluze. *Vulgáta* vznikla jako reakce na to, že svod nejstarších verzí překladu do latiny, tzv. *Vetus Latina*, nabýval v průběhu svého rozšiřování různých podob. Papež Damas I. chtěl znění bible sjednotit a vytvořením nového překladu pověřil Jeronýma (Sophronius Eusebius Hieronymus, kolem 348–420). Ten do r. 405 zrevidoval text latinských evangelií podle řeckého textu a přeložil Starý zákon převážně z hebrejštiny, nepřeložil knihy Maka-bejských, knihu *Baruch*, *Sírachovce* a *Knihu moudrosti*. Od 5. st. *Vulgáta* postupně nejstarší latinské překlady bible nahrazovala. Dnes již tradiční název *Vulgata (editio)* se však užíval až od 13. st. Také Jeronýmova verze postupem času nabývala díky neustálému přepisování různých změn, takže docházelo k jejím revizím (r. 801 proběhla první – Alcuinova revize, dále revize Theodulfa z Orleánsu a další). První tisk *Vulgáty* se datuje do r. 1456. Čtvrtý tridentský koncil v r. 1546 oficiálně prohlásil *Vulgátu* za standardní latinský překlad Písma. K další revizi textu *Vulgáty* došlo r. 1590 na pokyn papeže Sixta V. (tzv. *Sixtina*) a o dva roky později na pokyn papeže Klementa VIII. byla revidována také *Sixtina* (tzv. *Sixto-clementina*). Od r. 1907 vznikala z rozhodnutí

papeže Pia X. *Nova Vulgata* (tzv. *Neovulgáta*).^[2] V současnosti latinští medievisté pracují s tzv. stuttgartským vydáním, z něhož jsou převzaty i následující ukázky. V nich doplňují interpunkci, neboť *Vulgáta* ji neobsahuje.

První pasáž pochází ze starozákonní knihy *Exodus* a je spolu s *Deuteronomiem* 5, 6–21 východiskem znění známého *Desatera* Božích přikázání. Další dvě ukázky vybírám z Nového zákona. Podobenství o boháči a Lazarovi, které je součástí *Lukášova evangelia*, slouží v křesťanství nejen jako apel k dobrému jednání, ale demonstruje také existenci zásvětních míst, zvláště tzv. Abraháмова lůna. Z *Markova evangelia* vybírám pro křesťanství jednu ze zásadních biblických scén – líčení dění od Jidášovy zraedy až po konání Poslední večeře. Podobně tuto scénu popisují rovněž další dvě synoptická evangelia (Matoušovo a Lukášovo);

[2] Informace o *Vulgátě* čerpám z následujících publikací: Gasquet, F. A. Revision of Vulgate. In *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 15. Ed. Ch. G. Herbermann. New York: Robert Appleton Company, 1912; Gigot, F. The Bible. In CE. Vol. 2. New York 1907; Brunhölzl, F. Vulgata–Bibelübersetzung. In *Lexikon des Mittelalters*. Band II, 88–92. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 1999. ISBN 3–476–01742–7; Sarna, N. M. Hebrew Scriptures. In *Encyclopedia of Religion*. Vol. 2. Ed. in chief M. Eliade. New York: Collier Macmillan Publishers, 1987, s. 169. ISBN 0–02–909480–1. Vše dostupné prostřednictvím portálu *Litterae ante portas* z: <litterae.phil.muni.cz>. Mráz, M. Hieronymus. In *Slovník latinských spisovatelů*. Ed. E. Kuťáková, A. Vidmanová a kol. Praha: Leda, 2004, s. 616. ISBN 80–7335–042–4.

problémem stáří a vzájemné závislosti všech tří synoptických evangelií se zabývá tzv. synoptická otázka.^[3]

[3] Mershman, F. The Last Supper. In CE. Vol. 4. New York 1912.

Vetus testamentum, Exodus 20, 1–20

Desatero

- 1 Locutus quoque est Dominus cunctos sermones hos:
- 2 Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo servitutis;
- 3 non habebis deos alienos coram me;
- 4 non facies tibi sculptile neque omnem similitudinem, quae est in caelo desuper et quae in terra deorsum, nec eorum, quae sunt in aquis sub terra;
- 5 non adorabis ea neque coles;
ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filiis in tertiam et quartam generationem eorum, qui oderunt me,
- 6 et faciens misericordiam in milia his, qui diligunt me et custodiunt praecepta mea;
- 7 non adsumes nomen Domini Dei tui in vanum;
nec enim habebit insontem Dominus eum, qui adsumpserit nomen Domini Dei sui frustra;
- 8 memento, ut diem sabbati sanctifices;
- 9 sex diebus operaberis et facies omnia opera tua,
- 10 septimo autem die sabbati Domini Dei tui non facies omne opus tu et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, iumentum tuum et advena, qui est intra portas tuas;
- 11 sex enim diebus fecit Dominus caelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt, et requievit in die septimo; idcirco benedixit Dominus diei sabbati et sanctificavit eum;

- 12 honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longevus super
terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi;
- 13 non occides;
- 14 non moechaberis;
- 15 non furtum facies;
- 16 non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium;
- 17 non concupisces domum proximi tui nec desiderabis uxorem eius, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum nec omnia, quae illius sunt.
- 18 Cunctus autem populus videbat voces et lampadas et sonitum bucinæ montemque fumantem et perterriti ac pavore concussi steterunt procul
- 19 dicentes Mosi: Loquere tu nobis et audiemus. Non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur.
- 20 Et ait Moses ad populum: Nolite timere, ut enim probaret vos, venit Deus, et ut terror illius esset in vobis et non peccaretis.

(Biblia sacra iuxta vulgatam versionem. Rec. R. Weber. Praepar. R. Gryson. 4. verbesserte Auflage. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994, s. 104-105. ISBN 3-438-05303-9.)

Slovní zásoba

sculptilis, e – vyřezaný; sculptile, is, n. – socha; v tomto kontextu: modla

caelum, i, n. – nebe

zelotes, ae, m. – ten, kdo žárlivě miluje

iniquitas, atis, f. – hřích, nepoctivost

praeceptum, i, n. – přikázání

insons, insontis – bez viny, nevinný

memento (imperativ 2. os. sg. od memini, isse) – pamatuj!

sanctifico, are, avi, atum – posvěcovat, v souvislosti se dnem také: oslavovat, slavit, dodržovat

benedico, ere, dixi, dictum – požehnat, posvětit

moechor, ari, atus sum – cizoložit

proximus, a, um (od prope) – bližní

asinus, i, m. – osel

lampas, adis, f. – světlo, paprsek světla, záblesk, blesk

bucina, ae, f. – roh, polnice

fumo, are, avi, atum – kouřit

Moses (Moyses), is/i, m. – Mojžíš

Novum testamentum, Evangelium secundum Lucam 16, 19–31

Podobenství o boháči a Lazarovi

- 19 Homo quidam erat dives et induebatur purpura et bysso et epulabatur cotidie splendide
- 20 et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius ulceribus plenus
- 21 cupiens saturari de micis, quae cadebant de mensa divitis. Sed et canes veniebant et lingeabant ulcera eius.
- 22 Factum est autem, ut moreretur mendicus et portaretur ab angelis in sinum Abrahae.
- Mortuus est autem et dives et sepultus est. In inferno
- 23 elevans oculos suos, cum esset in tormentis, videbat Abraham a longe et Lazarum in sinu eius
- 24 et ipse clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei et mitte Lazarum, ut intinguat extremum digiti sui in aqua, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.
- 25 Et dixit illi Abraham: Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua et Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.
- 26 Et in his omnibus inter nos et vos chasma magnum firmatum est, ut hii, qui volunt hinc transire ad vos, non possint neque inde huc transmeare.
- 27 Et ait: Rogo ergo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei;

- 28 habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne et ipsi veniant in locum hunc tormentorum.
- 29 Et ait illi Abraham: Habent Mosen et prophetas, audiant illos.
- 30 At ille dixit: Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, paenitentiam agent.
- 31 Ait autem illi: Si Mosen et prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

(Biblia sacra iuxta vulgatam versionem. Rec. R. Weber. Praepar. R. Gryson. 4. verbesserte Auflage. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994, s. 1640-1641. ISBN 3-438-05303-9.)

Slovní zásoba

purpura, ae, f. – nach, nachové roucho

byssus, i, f. – jemné plátno, kment

mendicus, i, m. – žebrák

ulcus, ulceris, n. – vřed, bolák

lingo, ere, linxi, linctum – olizovat

sinus, us, m. – lůno, klín; *sinus Abrahae* symbolizuje místo dpočinku a štěstí, zmiňuje se o něm pouze *Lukášovo evangelium* 16, 23; výklady toho, se kterými místy a významy ve Starém zákoně souvisí, se různí, uvádí se buď souvislost s rodičovským obejmutím a pocitem bezpečí, nebo s polohou na lehátku při jídle a z toho plynoucí poctou^[4]

Abraham (Abram), Abrahae, m. (jindy nesklonné)

sepelio, ire, ivi (ii), sepultum – pohřbit

infernus, i, m. – peklo

intinguo, ere, tinxi, tinctum – namočit

chasma, atis, n. – propast

propheta, ae, m. – prorok

paenitentia, ae, f. – pokání; *paenitentia agere* – kát se

resurgo, ere, surrexi, surrectum – vstát z mrtvých (opět povstat)

[4] Gigot, F. *The Bosom of Abraham*. In CE. Vol. 1. New York 1907.

Novum testamentum, Evangelium secundum Marcum 14, 10–25

Jidášova zrada, přípravy na Poslední večeři

- 10 Et Iudas Scariotis, unus de duodecim, abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis;
- 11 qui audientes gavisus sunt et promiserunt ei pecuniam se duros. Et quaerebat, quomodo illum oportune traderet.
- 12 Et primo die azymorum, quando pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis eamus et paremus tibi, ut manducemus pascha?
- 13 Et mittit duos ex discipulis suis et dicit eis: Ite in civitatem et occurret vobis homo laguenam aquae baiulans. Sequimini eum.
- 14 Et quocumque introierit, dicite domino domus, quia magister dicit: Ubi est refectio mea, ubi pascha cum discipulis meis manducem?
- 15 Et ipse vobis demonstrabit cenaculum grande stratum et illic parate nobis.
- 16 Et abierunt discipuli eius et venerunt in civitatem et inveniunt, sicut dixerat illis, et praeparaverunt pascha.

(Biblia sacra iuxta vulgatam versionem. Rec. R. Weber. Praepar. R. Gryson. 4. verbesserte Auflage. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994, s. 1599. ISBN 3-438-05303-9.)

Slovní zásoba

sacerdos, dotis, m. – kněz

prodo, ere, didi, ditum – zradit

azymum, i, n. – nekvašený chléb (v křesť. rovněž Velikonoce);

tento chléb, který se hebrejsky nazývá *maca*, připomíná spěch Židů při odchodu z Egypta^[5]

pascha, ae, f. (pascha, atis, n.) – velikonoční beránek (srov.

židovský svátek *pesach*)

immolo, are, avi, atum – zabíjet, obětovat

laguena (lagoena, lagna, laguna), ae, f. – džbán

baiolo, are – nést

quia – že

refectio, onis, f. – jídelna

cenaculum, i, n. – jídelna (v podkroví)

[5] Lyčka, M. Heslo „maca“. In Pavlincová, H. aj. *Slovník židajství, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 66–67. ISBN 80-204-0440-6.

Poslední večeře

- 17 Vespere autem facta venit cum duodecim
18 et discumbentibus eis et manducantibus ait Iesus: Amen dico vobis, quia unus ex vobis me tradet, qui manducat mecum.
19 At illi coeperunt contristari et dicere ei singillatim: Numquid ego?
20 Qui ait illis: Unus ex duodecim, qui intinguit mecum in catino.
21 Et Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo. Vae autem homini illi, per quem Filius hominis traditur. Bonum ei, si non esset natus homo ille.
22 Et manducantibus illis accepit Iesus panem et benedicens fregit et dedit eis et ait: Sumite, hoc est corpus meum.
23 Et accepto calice gratias agens dedit eis et biberunt ex illo omnes.
24 Et ait illis: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effunditur.
25 Amen dico vobis, quod iam non bibam de genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Dei.

(Biblia sacra iuxta vulgatam versionem. Rec. R. Weber. Praepar. R. Gryson. 4. verbesserte Auflage. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994, s. 1599-1600. ISBN 3-438-05303-9.)

Slovní zásoba

numquid – v otázkách, na které se očekává záporná odpověď:

snad ne; je možné, že

catinus, i, m. – mísa

panis, is, m. – chléb

calix, icis, m. – kalich

testamentum, i, n. – smlouva

effundo, ere, fudi, fusum – vylévat

genimen, minis, n. – plod

vitis, is, f. – réva

II. Hagiografie

Nejrozšířenějším hagiografickým útvarem a jedním z nejčastějších středověkých literárních projevů vůbec je legenda (tj. to, co je třeba číst). Cílem legend bylo čtenáře nábožensky povznést a morálně poučit, naopak historická věrohodnost mezi prioritami často nestála. Typickým znakem legend jsou tzv. *loci communes*, v jejichž souvislosti se hovoří o tzv. *topice*. Podle toho, na kterou část světcova života se legenda soustředí, se v rámci legend rozlišují *vitae* (životy), *passiones* (umučení), *translationes* (přenesení mrtvého těla a jeho pohřbení) a *miracula* (zázraky). Legendy vznikaly z různých důvodů – ve snaze o kanonizaci dotyčné osoby, z politických zájmů apod., a mohly mít prozaickou i veršovanou formu.^[6]

Na následujících řádcích uvádím nejprve pasáže jedné z verzí vojtěšské legendy (sv. Vojtěch zemřel r. 997) – Canapariovy legendy, zvané *Vita prior*, která má incipit *Est locus in partibus Germanie*. Pravděpodobný autor – Jan Canaparius (Iohannes Canaparius, zemřel 1004) – byl mnichem a později opatem kláštera sv. Bonifáce a Alexia na Aventinu v Římě, kde Vojtěch pobýval. Text (psaný v próze) vznikl nejspíše ve snaze o Vojtěchovo

[6] Všechny výše uvedené informace této kapitoly čerpám z publikací: Nechutová, J. *Latinská literatura*, s. 36; Vidmanová, A. – Špunar, P. *Legenda*. In SLS, s. 362–364.

svatořečení a jako nejpravděpodobnější datum vzniku původní verze této legendy se uvádí rok 999.^[7]

Druhé dílo – *Vita venerabilis Arnesti, primi archiepiscopi Pragensis* (1364–1369) – sepsal jako oslavu arcibiskupa (Arnošta z Pardubic, 1297–1364) děkan vyšehradské kapituly a diplomat Karla IV. Vilém z Lestkova (Guilelmus de Lestkov, zemřel asi 1369).^[8] Jeho text zde bude zastupovat přesněji tzv. legendistickou biografii,^[9] a pohybuje se proto již na pomezí legendistiky a historiografie. Součástí ukázek z obou děl je popis příhody z dětství (ve *Vita venerabilis Arnesti* dokonce zázračné). V obou případech uvádím rovněž líčení asketického způsobu života, které poslouží pro srovnání hagiografických *loci communes*.

[7] Informace k této legendě čerpám z: Spunar, P. Iohannes Canaparius. In *tamtéž*, s. 317. Nechutová, J. *Latinská literatura*, s. 53.

[8] Spunar, P. Guilelmus de Lestkov. In SLS, s. 273.

[9] Nechutová, J. *Latinská literatura*, s. 127–128.

Vita prior

(Canapariova legenda o svatém Vojtěchu)

Cap. 5 – Jak si Vojtěch myslel, že se proti své vůli oženil

Quadam die, dum iret de scolis, unus, qui erat socius itineris, prętereuntem puellam humo prostravit et causa ludi eum desuper proiecit. Concurrunt scolares et quidnam foret acturus, cum ingenti cachinno exspectant. Ille uero quia uestitam uirginem tetigit, o bona stultitia, iam se nupsisse uerissime credit. Inde erigens se de inuisa uirgine dedit se bene simplex puer in amarissimas lamentationes atque continuo imbre oculos humectans: „Heu me! Nupseram,“ inquit et criminis machinatorem digito monstrans: „Hic me,“ ait „nubere fecit!“ Haec et his similia deo plenus infantulus iam tunc agendo multorum oculos in se defixit, mirantium eius acta ac dicentium: „Benedicens benedixit hunc puerum deus, qui infra limina puericię adhuc positus ad optima queque sic arduus surgit.“

(Passio sancti Adalberti martiris Christi. Edice J. Karwasińské, kterou C. Gaşpar v některých místech doplnil čtením nacházejícím se pouze v pozdějších verzích B a C. In *Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X–XI)*. Ed. G. Klaniczay. Budapest, New York: CEU Press, 2013, s. 104, 106. ISBN 978-615-5225-20-8.)

Slovní zásoba

prętereo = praetereo, ire, ii (ivi), itum – procházet, předejít

prosterno, ere, stravi, stratum – povalit

scolaris, is, m. – žák, student

cachinnus (chachinnus), i, m. – hlasitý smích

bene – zde ve spojení se simplex: velmi, hodně

imber, bris, m. – zde: proud slz

humecto, are, avi, atum – vlhčit (jindy přímo plakat, ronit slzy)

machinator, oris, m. – původce, strůjce

infantulus, i, m. – chlapeček, chlapec

defigo, ere, fixi, fixum – upírat; defigere oculos – upírat zrak,
upřeně hledět

limen, liminis, m. – práh, začátek

Cap. 9 – Vojtěch v roli biskupa

Erat autem cunctis diebus pontificatus [episcopii] sui pie ac fideliter seruiens Domino, sed multo tempore inproficuo labore christianitatis normam exercens in populo. Res ecclesiasticas sub equa diuisione distribuit in quattuor partes. Primam partem pro necessariis uel ornatibus ecclesie, secundam commoditatibus canonicorum ascripsit; terciam uero in agmina pauperum proflua miseratione expendens ultimę partis summulam pro suis usibus seruat. Pręterea omni die festo plurimos pauperes elimosinarios ad misericordię opera uocat, quę eis necessaria erant, affluente copia ministrans. Item cotidianis diebus ter quaternos habere solitus erat, quos in apostolici nominis honorem dape et potu saciabat.

(Passio sancti Adalberti martiris Christi. Edice J. Karwasińské, kterou C. Gašpar v některých místech doplnil čtením nacházejícím se pouze v pozdějších verzích B a C. In *Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X–XI)*. Ed. G. Klaniczay. Budapest, New York: CEU Press, 2013, s. 116, 118. ISBN 978-615-5225-20-8.)

Slovní zásoba

pontificatus, us, m. – hodnost (zde: biskupská; jindy např. papežská)

episcopium, ii, n. – biskupství, hodnost biskupa

inproficiuus (improficiuus), a, um – neužitečný

exerceo, ere, ui, itum – uplatňovat

christianitas, atis, f. – křesťanství

ecclesiasticus, a, um – církevní

ecclesia, ae, f. – chrám (jindy církev)

commoditas, atis, f. – potraviny (obecně předmět spotřeby)

canonicus, i, m. – kanovník

miseratio, onis, f. – milosrdenství

summula, ae, f. – malá částka peněz

elemosinarius (eleemosynarius), ii, m. – almužník (jindy také ten, kdo naopak peníze

nebo jiné dary dává)

affluens, entis – bohatý, hojný

daps, dapis, f. – jídlo

sacio = satio, are, avi, atum – nasytit

Cap. 9 – O Vojtěchově asketickém životě

Raro autem extra festum aliquod uidit eum meridianus sol manducantem et nunquam media nox somno indulgentem. Stat lectus plumis et ostro rigidus die oculos hominum pascens. Nocte uero aut habuit fratrem Gaudentium aut cęcum natum, extra quos suo cubili amicissima familiaritate iunctos et se tertium nemo quartus in una recubuit domo. Ipsi uero nuda humus uel lene cilicium et lapis pro capitis sustentaculo somnum dabant. Numquam saturo uentre iuit dormitum et nondum expleto sopore surgit ad solitę orationis conuiuia. Corpus uero et corporis incentiua acerrimis attriuerat ieiuniis nec ulli umquam uoluptati animum dare uolebat.

(Passio sancti Adalberti martiris Christi. Edice J. Karwasińské, kterou C. Gašpar v některých místech doplnil čtením nacházejícím se pouze v pozdějších verzích B a C. In *Vitae sanctorum aetatis conversionis Europae Centralis (Saec. X–XI)*. Ed. G. Klaniczay. Budapest, New York: CEU Press, 2013, s. 118. ISBN 978-615-5225-20-8.)

Slovní zásoba

indulgeo, ere, dulsi, – – oddávat se (něčemu), povolit (něco)

pluma, ae, f. – pírko, pl. peří (ve smyslu peřiny)

ostrum, i, n. – látka nachové barvy

Gaudentius – řeholní jméno Vojtěchova mladšího bratra

Radima, pozdějšího arcibiskupa v Hnězdně^[10]

cubile, is, n. – lůžko

recumbo, ere, cubui, – – ulehnout

cilicium, ii, n. – vlněná pokrývka, roucho kajícíků

sustentaculum, i, n. – opora

incentiuum, i, n. – vzrušení, podnět

attero, ere, trivi, tritum – oslabovat, ničit

[10] C. Gaspar v komentáři k anglickému překladu (*Passio sancti Adalberti*, s. 118, pozn. 2.)

Vilém z Lestkova – *Vita venerabilis* *Arnesti, primi archiepiscopi Pragensis*

O zázraku, který se Arnoštovi v dětství přihodil; o Arnoštově kariéře a vlastnostech

(...) dum sub etate tenera scolas cum suis condiscipulis frequentaret, ymago b. Marie virginis sibi coram ea genua flectente dorsum auertit, quod quidem miraculum ipse, quam diu vixit, subticuit; sed in agone laborans propria manu conscriptum ad edificacionem fidelium publice reuelari mandauit. Verum dum hunc in etate iam debita constitutum ad honores ecclesiasticos clemencia vellet diuina prouehere, primo ipsum decanum Pragensem constituit et demum sede uacante ad episcopalis dignitatis apicem benignius eleuauit. Erat autem idem Arnestus vir longe stature, venusta facie omnique morum peditus honestate. A tempore quoque sui regiminis sicut erat discretus silencio, ita et vtilis mansit verbo, vt nec tacenda proferre, sed nec quidem uellet proferenda tacere. Sciebat enim, quod sicut incauta locutio in errorem pertrahit, ita et indiscretum silencium hos, qui erudiri poterant, in errorem perducit.

(Fontes rerum Bohemicarum. Tom. I. Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium. Ed. J. Emler. Praha: Museum Království českého, 1873, s. 388.)

Slovní zásoba

etas = aetas, atis, f.

frequento, are, avi, atum – navštěvovat

ymago = imago, inis, f.

b. = beate; beatus, a, um – blahoslavený

genu, us, n. – koleno

dorsum, i, n. – záda

miraculum, i, n. – zázrak

agon, agonis (agonos), m. – zápas, zde: smrtelný zápas

edificacio = aedificatio, onis, f. – povznesení

fidelis, is, m. – věřící

revelo, are, avi, atum – odhalit

clemencia, ae, f. – milost

proueho = proveho, ere, vexi, vectum – povyšovat, povznášet

decanus, i, m. – děkan

episcopalis, e – biskupský

apex, icis, m. – vrchol

benignus, a, um – dobrotivý

eleuo = elevo, are, —, atum – vyzdvihnout

statura, ae, f. – postava

venustus, a, um – pěkný

preditus = praeditus, a, um (+ abl.) – obdařený (něčím), mající
(něco)

discretus, a, um – opatrný, rozvážný, umírněný

pertraho, ere, traxi, tractum – nutit

O Arnoštových ctnostech

Nempe cottidiana ipsius familia nunquam audiuit ex ore eius uerbum iniquum aut dolosum procedere, quo aut inferre cuiquam uellet iniuriam aut reprimere conaretur illatam. Quod si quempiam ex sua familia uerbo quantumcumque leui se offendisse persensit, mox penitencia ductus ab eo veniam uerbis humilibus postulauit. Ex aduerso uero dum ei aliquis iniuriosum aliquid seu displicibile loqueretur, mox digitum ori supposit et pronum ad inferendas uindictas animi tamquam uerae humilitatis discipulus effectualiter mitigauit, recurrens ad illud propheticum: *Pone, domine, custodia mori meo.*

(Fontes rerum Bohemicarum. Tom. I. Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium. Ed. J. Emler. Praha: Museum Království českého, 1873, s. 388.)

Slovní zásoba

familia, ae, f. – skupina lidí kolem, společnost

iniquus, a, um – nevhodný

reprimō, ere, pressi, pressum – potlačit, zamezit

penitencia = paenitentia, ae, f. – lítost (jindy konkrétně pokání)

venia, ae, f. – odpuštění

humilis, e – pokorný

displicibilis, e – nemilý, odporný, protivný

suppono, ere, posui, positum – položit

pronus, a, um – nakloněný, náchylný

vindicta, ae, f. – pomsta

mitigo, are, avi, atum – krotit, mírnit

O Arnoštově zbožném a asketickém způsobu života

Die autem ad occasum solis uergente dum hunc cubile consuetum exciperet, sibi fecit vitas patrum aut alium codicem edificatium tam diu legere, donec ipsum ingens sopor leccionem non sineret auscultare. Noverat enim de cujuslibet sermone legentis elicere, quod anime prosit, sciens non minoris esse prudentie de rudi quandoque spina florem decerpere quam fructum de arbore nobili manducare. Capto quoque sompno, sed modico, dum hunc crederet cubicularius in lecto sibi preparato recumbere, ipse mollem lectum declinans interdum in humo, interdum vero super vili repertus est matta cubare. Media autem nocte, dum aliorum oculi concepto grauantur a sompno, iste pastor sollicitus, quem nec vincere accidia nec frangere potuit torpens ignauia, proprio consurgens a lectulo secum manentes advocat capellanos, cum quibus tam horas canonicas quam et b. Virginis deuoto corde distincta quoque voce compleuit.

(Fontes rerum Bohemicarum. Tom. I. Vitae sanctorum et aliorum quorundam pietate insignium. Ed. J. Emler. Praha: Museum Království českého, 1873, s. 390-391.)

Slovní zásoba

occasus, us, m. – západ

vergo, ere, – – chýlit se, obracet se

codex, codicis, m. – spis

sopor, oris, m. – spánek

ausculto, are, avi, atum – poslouchat

spina, ae, f. – bodlák

decerpo, ere, cerpsi, cerptum – utrhnout

cubicularius, ii, m. – sluha

matta, ae, f. – rohož

torpeo, ere, ui, – – být ztrnulý, zahálet

capellanus, i, m. – kněz určený ke službě v některé kapli,
kaplan

distinctus, a, um – jasný

III. Historiografie

Středolatinskou historiografii zde zastoupí dvě kroniky, které spadají do nejstaršího období českolatinické literatury. První z nich – *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum* – sepsal v prozimetru kronikář a historik, kanovník a později děkan pražské kapituly Kosmas (Cosmas, asi 1045–1125). Kroniku rozdělil do tří knih, avšak nedokončil ji a závěr třetí knihy je někdy považován za začátek čtvrté knihy. Kosmas začíná popisem nejstarších období českých dějin a líčení dovádí až do r. 1125 a končí informací o nastoupení knížete Soběslava.^[11] Z této kroniky uvádím jako ukázkou proslulé Libušino proroctví a pověst o moravském králi Svatoplukovi.

Další ukázky pocházejí z veršované (většinou v hexametrech) *Kroniky kláštera Žďárského – Chronica Domus Sarensis*, jejímž autorem snad mohl být Jindřich Řezbář (také Jindřich ze Žďáru).^[12] Dílo pojednává o období od r. 1252 do konce 13. st. a je prvním u nás, které bylo od počátku myšleno jako klášterní

[11] Tyto základní informace podávají: Spunar, P. Cosmas. In SLS, s. 198. Nechutová, J. *Latinská literatura*, s. 66–69. K datu narození a úmrtí Třeštík, D. *Kosmas*. Praha: Svobodné slovo, 1966, s. 40 a 49.

[12] J. Ludvíkovský v úvodní studii ke své edici (*Cronica domus Sarensis. Maior et minor*. Třebíč: Blok, 2003, s. 7–16. ISBN 80-239-0494-9), kde vyvrací předchozí ztotožnění autora kroniky s Jindřichem Heimburským, které prosazoval J. Emler.

kronika.^[13] V jedné ukázce se z toho důvodu seznámíme s částí autorova prologu, z něhož je tato jeho snaha evidentní. Další ukázka obsahuje několik úvodních zmínek o příchodu zakladatelky kláštera – Sybilly.

[13] Nechutová, J. *Latinská literatura*, s. 85.

Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum

Liber I, cap. 9 – Libušino prorocství o založení Prahy

Inter hec primordia legum quadam die predicta domna, phitone concitata, presente viro suo Primizl et aliis senioribus populi astantibus sic est vaticinata:

Urbem conspicio, fama que sydera tanget,
est locus in silva, villa qui distat ab ista
terdenis stadiis, quem Wlitaua terminat undis.

Hunc ex parte aquilonali valde munit valle profunda rivulus Bruznica; at australi ex latere latus mons nimis petrosus, qui a petris dicitur Petrin, supereminet loca. Loci autem mons curvatur in modum delphini, marini porci, tendens usque in predictum amnem. Ad quem cum perveneritis, invenietis hominem in media silva limen domus operantem. Et quia ad humile limen etiam magni domini se inclinant, ex eventu rei urbem, quam aedificabitis, vocabitis Pragam.

(Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Herausgegeben von B. Bretholz. Dotisk podle vydání z r. 1923. München: MGH, 1980, s. 18–19. ISBN 3–921575–31–1.)

Slovní zásoba

Phito (Pytho, Phyto), onis, m. – duch ovládající věštce

assto = asto, are, stiti, –

vaticinor, ari, atus sum – věštit

sydus = sidus, sideris, n. – hvězda

terdeni, ae, a – 30

aquilonalis, e – severní

vallis, is, f. – údolí

australis, e – jižní

latus, lateris, n. – strana, bok

petrosus, a, um – skalnatý

superemineo, ere (+ ak.) – vyčnívat (nad něco)

in modum – na způsob

porcus, i, m. – prase, vepř

amnis, is, m. – řeka

Liber I, cap. 14 – Jak si Svatopluk uvědomil svoji vinu a stal se poustevníkem

Anno dominice incarnationis DCCCLXXXIII. Borivoy baptizatus est, primus dux sancte fidei catholicus. Eodem anno Zuatopluk, rex Moravie, sicut vulgo dicitur, in medio exercitu suorum delituit et nusquam comparuit. Sed revera tum in se ipsum reversus, cum recognovisset, quod contra dominum suum imperatorem et compatrem Arnolfum iniuste et quasi inmemor beneficii arma movisset – qui sibi non solum Boemiam, verum etiam alias regiones hinc usque ad flumen Odram et inde versus Ungariam usque ad fluvium Gron subiugarat – penitentia ductus medie noctis per opaca nemine sentiente ascendit equum et transiens sua castra fugit ad locum in latere montis Zober situm, ubi olim tres heremite inter magnam et inaccessibilem hominibus silvam eius ope et auxilio edificaverant ecclesiam. Quo ubi pervenit, ipsius silve in abdito loco equum interfecit et gladium suum humi condidit et ut lucescente die ad heremitas accessit, quis sit illis ignorantibus, est tonsuratus et heremitico habitu indutus et quamdiu vixit, omnibus incognitus mansit; nisi cum iam se mori cognovisset, monachis semetipsum, quis sit, innotuit et statim obiit.

(Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Herausgegeben von B. Bretholz. Dotisk podle vydání z r. 1923. München: MGH, 1980, s. 32–34. ISBN 3–921575–31–1.)

Slovní zásoba

incarnatio, onis, f. – vtělení

baptizatus, a, um – pokřtěný

dux, ducis, m. – kníže

delitesco (delitisco), ere, delitui, – – skrývat se, schovávat se

compater, tris, m. – kmotr

versus – směrem k

opacum, i, n. – stinné místo

heremita (eremita), ae, m. – poustevník

inaccessibilis, e – nepřístupný

ops, opis, f. – prostředky, pomoc, podpora

ecclesia, ae, f. – kostel

abditus, a, um – odlehlý, skrytý, tajný

condo, ere, didi, ditum – uschovat, uložit, ukrýt

tonsuro, are, avi, atum – oholit

innotesco, ere, notui, – – učinit známým, oznámit

Cronica Domus Sarensis

De fundacione domus ecclesie Sarensis et cetera

Anno, quo Dominus est incarnatus, in ipso
milleno nec non trecenteno subeunte
Heinrici modici modicus fit prologus iste
ad monachos in Sar maiores atque minores,
ad iuvenes et grandevos, pueros et adultos,
quomodo fundatus inprimis sit locus iste.
Hinc rogo te, lector, non inspice simplicitatem
metri, sed sensus adtendas integritatem.
Quamvis sit stilus simplex et rudibus aptus,
sunt tamen hec verba mea vera, fide quoque digna.

Nunc vobis scribo, presentibus atque futuris,
qui fratres estis eritisque perhenniter istic.
Omnes prelatos hic in Sar scribere conor,
ecclesiam qui rexerunt hanc atque fuerunt
hic provisosores, abbates sive priores,
qualiter electus fuit iste vel ille vel unde,
que sub temporibus ipsorum contigerintque.
Quomodo sit domus hec fundata, per omnia dicam
et fundatores, tam natos quam genitores,
qui fundaverunt hanc et nobis tribuerunt
predia larga satis – hoc salvet fons pietatis! –,
omnes narrabo cum fundatricibus usque
tempus ad Arnoldi, qui post decimum fuit abbas.
Tempore sub cuius hec omnia facta notavi

atque meis scriptis, ut cernitis, insinuavi
ac fundatoris Zmilonis tempore nostri. (...)

(*Cronica domus Sarensis. Maior et minor.* Ed. J. Ludvíkovský. Třebíč: Blok, 2003, cap. 1, s. 20. ISBN 80-239-0494-9)

Slovní zásoba

incarno, are, avi, atum – vtělit

monachus, i, m. – mnich

locus, i, m. – zde: konkrétní místo nebo budova

stilus, i, m. – způsob psaní, sloh

rudis, e – nevzdělaný, neznalý, nezkušený

perhenniter (perreniter) – věčně

prelatus = praelatus, i, m. – představený, prelát

ecclesia, ae, f. – klášter

provisor, oris, m. – správce

abbas, atis, m. – opat

domus, us, f. – klášter

per omnia – po všech stránkách, úplně, v každém ohledu

predium = praedium, ii, n. – statek

salvo, are, avi, atum – spasit

Arnoldus – opat v letech 1294–1309^[14]

[14] Z komentáře M. Zemka v *Cronica domus Sarensis*, s. 113.

Quomodo Sybilla venit ad terras istas

Cum dominus Wentzeslaus rex nomine quartus
duceret uxorem fueratque filia regis
Phylippi quondam, qui natus erat Friderici,
ipsa etiam virgo Chunigundis erat vocitata;
que secum multas mulieres atque puellas
duxit, diversas res cum magno comitatu.
Inter quas etiam felix fuit illa Sybilla,
per quam fundata est domus hec et per Prsibizlaum,
qui dominus tandem Sibillam duxit eandem.
Nam primum dicto Bohucho nupserat ipsa,
post mortem cuius domino nupsit Pribislao. (...)

(*Cronica domus Sarensis. Maior et minor.* Ed. J. Ludvíkovský. Třebíč: Blok, 2003, s. 22-24.)

Slovní zásoba

Sybilla – přišla do Čech kolem r. 1210^[15]

Chunigundis (Chunegundis), is, f. – Kunhuta, z rodu
Hohenstaufského, byla zasnoubena s pozdějším králem
Václavem II. již od jeho dvou let^[16]

comitatus, us, m. – průvod

[15] Tamtéž.

[16] Tamtéž.

IV. Homiletika

Kázání tvoří zvláštní kapitolu středověké tvorby už tím, že se často nedočkala písemného záznamu, a pokud ano, jednalo se většinou o kazatelovu přípravu (o niž se mohl jen opírat) nebo o zápis posluchačů. V každém případě jsme ochuzeni o původní, nejspíše značně emotivní kazatelův přednes, který měl podtrhnout hlavní obsah kázání. Trochu jiným případem jsou kazatelské příručky, které jsou také součástí středověké homiletiky.

Jako první ukázkou kázání jsem vybrala synodální kázání Jana Husa (Iohannes Hus, 1371 – upálen 6. 7. 1415)^[17] na téma *Diliges Dominum Deum* (Mt 22, 37), které proslovil roku 1405 na svatolukášské synodě.^[18] Toto kázání je ve srovnání s jinými synodálními kázáními dané doby mimořádně mírou kazatelovy kritiky, kterou si dovolil předložit přímo nejvyšším představitelům kléru, o čemž svědčí i užití antikristovské terminologie.

Rovněž další ukáзка zastupuje reformně motivovanou kritiku a pochází také z Husova kázání. Jeho adresáty však tentokrát nelze přesně určit. Jedná se o kázání *Dixit Martha ad Iesum*

[17] Takto proslulou postavu českých dějin nepovažuji za nutné blíže představovat a odkazuji na základní literaturu: Novotný, V. Kybal, V. M. *Jan Hus, jeho život, spisy a učení*. Praha: J. Laichter, 1919–1931; Sedlák, J. M. *Jan Hus*. 2. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o., 1996.

[18] Bartoš, F. M. – Spunar, P. *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1965, č. 79, s. 128.

(Io 11, 21) z 3. listopadu 1411.^[19] Spekuluje se o tom, že se jednalo o kázání „ad populum“, tj. k lidu.^[20] Toto dušičkové kázání je pro zkoumání české reformace, která je z hlediska homiletiky nesmírně bohatá a důležitá, významné nejen tím, že dokládá autorovy názory na existenci očištky, podobu konání pohřebních obřadů a dosvědčuje i jeho přesvědčení o vlivu jednání na lidský posmrtný osud (srov. světovou reformaci), ale také tím, že v něm lze doložit Husovu inspiraci anglickým filozofem a teologem Johnem Wyclifem (v textu vyznačeno kurzivou).

[19] Tamtéž, č. 29, s. 88.

[20] Schmidtová, A. *Positiones – recommendationes – sermones*. Universitní promluvy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 241.

Jan Hus – Diliges Dominum Deum (Mc 12, 30)

Kritika hříšného chování kléru

„Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et in tota mente tua.“

In omnibus me defectuosum reperiens contremisco verba legis Domini ore polluto proponere, quibus Spiritus sancti gratia posset corda fidelium lumine gratuito illustrare, quia peccatori dixit Deus: Quare tu enarras iusticias meas et assumis testamentum meum per os tuum? – Psalm. 49. (...)

Debet enim [clerus] mundum relinquere, ecclesiam vivificare ut Spiritus et undiquaque proxime sequi Christum. Si autem apostatat, nulla est peior vel austerior, nimirum Antichristus, quia ubi est gradus vel status altior, est casus gravior, ut patet de Lucifero et de sacerdotibus, qui crucifixerunt Dominum, et de Iuda. Sicut enim Moyses et Aaron sacerdotes primi legis veteris erant optimi et caeteri declinando erant pessimi, ut patet in fine successionis eorum, sic in lege nova Christus et sui apostoli sacerdotes erant optimi, sed declinando ab primaevitate et sic ab imitatione Christi ad saeculum sunt pessimi tempore Antichristi.^[21]

(...) peccatum cleri profunde et late indelebiliter esse scriptum. Quis enim potest corda tam late cauterisata sanare? Nobis est impossibile, cum clerus sit cor populi, quod non licet, ut iniquiunt, attingere. Cum remurmuras, clerus dicit: Non licet cleri

[21] Kurzivou vyznačeno: Iohannes Wiclef. Nisi habundaverit. In *Iohannis Wyclif Sermones*. Vol. I. Ed. I. Loserth. London: Trübner & co., 1887, XXXVIII, s. 253.

praesentis coram populo saniem criminis extergere et vulneratum cor verbo Dei tangere, et sic charitativam infundere medicinam. Unde coram populo se clericus impudice crimine vulnerat, vulnus portat publice, sed medicinam purgativam criminis respuit quasi phreneticus et vaesanus. O clerice, non sic, sed cordurum mollifica, caesuram patere medici, verbis sanantis medicamentum recipe et charitatis infundetur oleum et tunc diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et in tota mente tua praestante Iesu Christo, Domino Deo aeterno, homine nato ex virgine in saeculorum saecula benedicto, Amen.

(Iohannes Hus. Diliges Dominum Deum. In *Ioannis Hus et Hieronymi Pragensis, confessorum Christi Historia et monumenta II*. Ed. M. Flacius Illyricus. Norimbergae: Officina Ioannis Montani & Ulrici Neuberi, 1558, fol. 27v–31v.)

Slovní zásoba

defectuosus, a, um – nedokonalý

pollutus, a, um – poskvrněný

propono, ere, posui, positum – vykládat

spiritus, us, m. – duch; Spiritus sanctus – Duch svatý

gratia, ae, f. – milost

fidelis, e – věrný

gratuitus, a, um – nezasloužený; něco, za co se neočekává
odměna

peccator, is, m. – hříšník

vivifico, are, avi, atum – oživovat

undiquaque – ze všech stran, tj. ve všem

apostato, are, avi, atum – odpadnout

austerus, a, um – krutý

Antichristus, i, m. – Antikrist, tedy opak a nepřítel Krista
i křesťanské církve

Lucifer, feri, m. – zde: padlý anděl, který běduje nad ztrátou
své slávy;^[22] odvozeno z lux + fero, pův. tedy doslova
Světloňoš; pův. označení pro planetu Venuši

crucifigo, ere, fixi, fixum – ukřižovat

successio, onis, f. – sled, posloupnost, rodokmen

apostolus, i, m. – apoštol

primaevitas, atis, f. – první doba

clerus, i, m. – duchovenstvo, klér

cauteriso = cauterizo, are – vypálit znamení horkým železem

attingo, ere, tigi, tactum – dotýkat se

remurmuro, are, —, — – reptat

[22] Maas, A. Lucifer. In CE. Vol. 9. New York 1910.

sanies, ei, f. – hnis

crimen, inis, n. – hřích

extergeo, ere, tersi, tersum – oprašovat, utírat, vymetat

charitativus (caritativus), a, um – láskyplný

impudicus, a, um – necudný, nestydatý

purgativus, a, um – očišťující

respuo, ere, ui, – – odmítnout, pohrdnout

phreneticus, a, um – šílený, zuřivý

vaesanus = vesanus, a, um – smyslů zbavený

mollifico, are – učinit měkkým, obměkčit

caesura, ae, f. – řez

praesto, are, stiti, statum – pomáhat

aeternus, a, um – věčný

saeculum, i, n. – věk

Jan Hus – Dixit Martha ad Iesum (Io 11, 21)

O špatných způsobech konání pohřbu – lakota zúčastněných a okázalost obřadů jsou škodlivé, např. prodlužují očistný trest; užitečné je i v tomto případě pouze dobré jednání

„Dixit Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.“

In presenti ewangelio agitur de morte Lazari, qui fuit succitatus a Cristo. Fuit autem ultimus inter eos, quos ipse tempore sue viacionis suscitavit. Fuit eciam iste *familiaris Cristo ex domestitate, in fide, in hospicio et in victu.*^[23] Unde legitur istud ewangelium in mortuorum exequiis, ut fratres et sorores superstites ex eodem affectu et in fide recta rogent Dominum Iesum pro mortuis, quo affectu et in qua fide Martha rogavit et fuit exaudita, ut frater eius a morte corporis resurgeret. (...)

Circa istud ewangelium videndum est, *quare fiunt exequie mortuorum.* Et est duplex causa in genere: prima *vera et laudabilis*, secunda *falsa et vituperabilis*. Et quia secundum Philosophum in operatione primo removendum est prohibens sive impediens, igitur prima causa dampnabilis ab exequiis est principaliter removenda, que triplex est, incitans dyaboli ministerio,

[23] Editorka *Positiones* zvýrazňuje kurzivou doslovné přejímky z Wyclifova díla. V tomto případě Hus cituje z Wyclifova kázání *Dixit Martha ad Iesum* (In *Iohannis Wyclif Sermones*. Vol. IV. Ed. I. Loserth. London: Trübner & co., 1890, II, s. 11).

quare hodie mortuorum exequie fiunt sic sollemnes. Prima causa damnabilis est, *ut aput mundum nomen divitis defuncti sollemnius celebretur. Secunda, ut vita mortui per multa mendacia comendetur. Tercia, ut lucrum temporalium sacerdotibus cumuletur.*^[24]

Iste autem cause nocent dantibus divitibus seu exequias facientibus, quia vana gloria percuciantur et illud, quod inpendunt, perdunt iuxta iuramentum Salvatoris dicentis Math. 23°: „Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus.“ „Amen, dico vobis, quia receperunt mercedem suam.“ Secundo nocent recipientibus sacerdotibus, quia propterea magis avaricie intendunt et simonie et crapulosius pascuntur sicut corvi de cadaveribus. Et hinc dicitur: „De morbo medicus, gaudet de morte sacerdos,“ quia medicum morbus et sacerdotem cadaver pascit, suple occasionaliter. Tercio nocent vivis pauperibus, quia in bonis defraudantur. Quarto nocent mortuis, quia suffragium superstitem propter eorum peccatum a mortuis subtrahitur et quia occasione mortuorum ministrata de male quesitis vel conservatis temporalibus inchoatum peccatum perficitur, et sic eorum pena prolongatur.

(...) *Nam constat experimento certissimo, quod hominis cadaver mortuum est vilius, horribilius et fetidius quam cadavera bestiarum. (...) Quid ergo valet sibi transacta gula sive luxuria, cum finis talis necessario consequatur? Indubie multum nocebit tam corpori quam anime, cum ipsa sint connectenda perpetuo et perceptura mercedem perpetuam, secundum quod meruerant hic in via.*^[25] Et hinc Salvator frequenter minatur igne perpetuo, quem damnati perpetuo patientur. (...)

[24] V tomto odstavci srov. Iohannes Wiclef. Omne quod dat mihi pater ad me veniet. In *tamtěž*, XI, s. 89.

[25] *Tamtěž*, s. 94.

Ex dictis colligitur, quod ab exequiis debet excludi superfluitas ut vana gloria, cleri avaricia, cura superflua, nimia confidentia, seduccio vana et omne peccatum mortale in suffragantibus, quia tunc eorum oblaciones sacrificii, elemosine, ieiunia, oraciones, ymmo omnis accio meritoria proderit membris dormientis ecclesie, de quanto viantes in seculo meruerunt. Nec aliter, nisi per Dominum Iesum Cristum, qui est suffragiorum omnium principalissimum fundamentum.

(Iohannes Hus. Dixit Martha ad Iesum. In *Positiones – recommendationes – sermones*. Universitní promluvy. Ed. A. Schmidtová. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 157–178.)

Slovní zásoba

Iesus (Jesus), u, m. – Ježíš

suscito, are, avi, atum – vzkřísit

domestitas, atis, f. – příbuznost

exsequiae, arum, f. – pohřeb, pohřební průvod, tryzna

ewangelium = euangelium, ii, n.

superstes, stitis – pozůstalý

affectus, us, m. – láska

circa (+ak.) – co se týče, vzhledem k, pokud jde o

vituperabilis, e – hoden pokárání, špatný

Philosophus, i, m. = Aristotelés

operacio = operatio, onis, f.

dampnabilis = damnabilis, e

dyabolus = diabolus, i, m. – ďábel, z řec. διάβολος = původce
rozkolu

sollemnis, e – pompézní

aput = apud

defungor, defungi, defunctus sum – zemřít

comendo (commendo), are, avi, atum – chválit

lucrum, i, n. – zisk, majetek

gloria, ae, f. – sláva

percucio = percutio, ere, cussi, cussum – zasáhnout

Salvator, oris, m. – Spasitel

merces, mercedis, f. – odměna, odplata; Husovy úvahy

o prosbách za mrtvé jsou založeny na jeho přesvědčení, že člověk svým pozemským jednáním ovlivňuje to, jestli se po smrti dostane do nebe, nebo do pekla; tyto úvahy o prosbách vycházejí rovněž z přesvědčení o existenci očištěnce (*purgatorium*, srov. *purgo, are*), v němž se duše očišťují od hříchů, za něž se lidé nestihli před smrtí kát, a o tom, že správně provedenými prosbami mohou

pozůstalí a ostatní živí tuto očistu a utrpení zkrátit
avaricia = avaritia, ae, f. – lakota, zištnost; jeden ze smrtelných
hříchů, mezi které se počítá také dále zmíněná luxuria
a gula (kromě toho

i superbia, invidia, ira, accidia)

simonia, ae, f. – svatokupectví

crapulosus – oddávající se obžerství (crapula, ae, f. – obžerství)

pasco, ere, pavi, pastum – krmit, živit, sytit

corvus, i, m. – havran

cadaver, eris, n. – mrtvola

suple = supple

defraudo, are, avi, atum – klamat, šidit

suffragium, ii, n. – modlitba, prosba, přimluva

occasio, onis, f. – jmění, bohatství

peccatum, i, n. – hřích

vilis, e – laciný, bezcenný

fetidus = foetidus, a, um – páchnoucí, smrdutý

transigo, ere, egi, actum – provést

gula, ae, f. – obžerství

luxuria, ae, f. – rozmařilost, smilstvo

perpetuo – trvale, věčně

minor, ari, atus sum – hrozit

damnatus, a, um – zatracený

colligo, ere, legi, lectum – uzavírat

seduccio = seductio, onis, f. – svádění

suffragor, ari, atus sum – přimlouvat se

oblacio = oblatio, onis, f. – obětování, poskytnutí

elemosina = eleemosyna, ae, f. – almužna

ieiunium, ii, n. – půst

meritorius, a, um – záslužný

ecclesia, ae, f. – církev

seculum = saeculum, i, n. – (konečný, pozemský) svět

V. Visio

Visiones (= vidění) fungují ve středověké literatuře nejčastěji jako jeden z účinných prostředků, jak křesťanům připomenout dopad jejich pozemského jednání na jejich posmrtný život a jak je donutit k mravní nápravě. Ať už jsou součástí děl jiných funkcí nebo se jim dostává samostatné pozornosti, jejich cíl bývá zřetelně popsán.^[26] Ovlivňují život středověkého člověka natolik, že není výjimkou, když se na jejich základě založí klášter nebo když se někdo rozhodne opustit laický život a svoji rodinu a vstoupí do řádu.^[27]

Vita sanctae Hildegardis pojednává o životě německé vizionářky Hildegardy z Bingen (1098–1179), zakladatelky a představené benediktinského kláštera Disibodenberg. Autory tohoto textu jsou Hildegardini současníci – Gottfried, mnich z Disibodenbergu (Godefridus, 1. kniha), a mnich Theoderich z Echterachu (Theodoricus Epternacensis, 2. a 3. kniha, předmluva). Gottfried začal psát ještě za Hildegardina života. Dílo dokončil Theoderich.^[28] *Vita* jako celek je spíše legendistickou biografii,

[26] Srov. např. vidění v antologii *Ráj, peklo a očištec ve středověkých viděních*. Red. M. Moravová. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0543-8.

[27] Dinzelbacher, P. *Mittelalterliche Visionsliteratur*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1989, s. 1–4.

[28] Flanagan, S. *Hildegard of Bingen, 1098–1179. A Visionary Life*. London, New York: Routledge, 2001, s. 1. ISBN 0-415-18551-3.

nicméně obsahuje popis několika Hildegardiných vidění, z nichž jedno uvádím v další ukázce.^[29]

[29] P. Dinzelbacher klade jako kritérium rozlišení mezi Visionen a Erscheinungen přenesení vizionáře do jiného prostoru (heslo Visio v *Lexikon des Mittelalters*. Band VIII, 1734–1735 Stuttgart, Weimar 1999; heslo Erscheinung – tamtéž Band 3. Stuttgart, Weimar 1999, 2185–2186), což je kritérium, které někdy činí zařazení textu mezi *visiones* diskutabilním, pokud se v něm o prostoru vůbec nehovoří.

Vita sanctae Hildegardis

Hildegardino vidění, které posílilo její zbožnost

Inde est, quod a terrenis castigabatur, sicut scriptum est: „Flagellat Deus omnem filium, quem recipit“, ut in ea meritorum auferentur merita, sicut et in subsequenti visione declaratur, quam describit ita:

[Liber II, cap.] VIII. Visio quarta:

„In lectum egritudinis quodam tempore me Deus stravit et aeriis penis totum corpus meum infudit, ita quod vene cum sanguine, caro cum livore, medulle cum ossibus in me aruerunt, velut anima mea a corpore eximi deberet. In isto strepitu triginta dies fui, ita quod ex calore aerii ignis venter meus fervebat. Unde quidam hanc egritudinem pro pena computabant. Virtus quoque spiritus mei carni mee infixata defecit, nec ex hac vita translata, nec pleniter fui in ea. Corpus etiam meum immutatum sternebatur in terram super cilicium, nec tamen vidi finem meum, cum et prelati mei, filie et proximi cum planctu magno venirent, ut meum obitum viderent.

At ego in vera visione aciem magnam angelorum humano intellectui innumerabilem per hos dies interdum vidi, qui de exercitu illo erant, qui cum Mychael contra drachonem pugnant, et hi sustinebant, quid de me Deus fieri iuberet. Sed unus fortis ex eis clamabat ad me dicens: „Ei, ei, aquila, quare dormis in scientia? Surge de dubitatione! Cognosceris. O gemma, in splendore omnes aquile videbunt te, sed mundus lugebit, vita autem eterna gaudebit, et ideo aurora ad solem surge. Surge,

surge, comede et bibe!‘ Mox acies tota clamabat voce sonora:
,Vox gaudii! Nuntii siluerunt, nondum venit tempus transeundi.
Puella, ergo surge!‘ Statim corpus meum et sensus mei ad pre-
sentem vitam mutabantur. Quod filie mee, que prius fleverant,
cernentes de terra me levatam in lectum reposuerunt et sic pris-
tinas vires recepi.“

(*Vita sanctae Hildegardis*. Ed. M. Klaes. Freiburg im Breisgau; Ba-
sel; Wien; Barcelona; Rom; New York: Herder, 1998, s. 148-150.
ISBN 3-451-23366-5; 3-451-23376-2. Fontes christiani.)

Slovní zásoba

terrenus, a, um – pozemský; terrena – pozemské, tj. pomíjivé věci

flagello, are, avi, atum – bičovat

meritum, i, n. – zásluha

visio, onis, f. – vidění

lectus, i, m. – lůžko

egritudo = aegritudo, inis, f.

sterno, ere, stravi, stratum – povalit, strhnout

pena = poena, ae, f.

infundo, ere, fudi, fusum – vlévat

vena, ae, f. – žíla

sanguis, inis, m. – krev

medulle = medullae; medulla, ae, f. – morek

aresco, ere, arui – usychat

eximo, ere, emi, emptum – odnímat, odebírat

strepitus, us, m. – nepokoj

calor, oris, m. – horko

venter, tris, m. – žaludek

ferveo, ere, ferbui, – – vřít, hořet

computo, are, avi, atum – počítat, považovat

deficio, ere, feci, fectum – chřádnout, nedostávat se, docházet

planctus, us, m. – naříkání

obitus, us, m. – smrt

dracho = draco, onis, m. – drak

aquila, ae, f. – orlice

dormio, ire, ivi/ii, itum – spát, zahálet

surgo, ere, surrexi, surrectum – vstát

dubitatio, onis, f. – pochybování, pochybnost, nejistota

gemma, ae, f. – drahokam

lugeo, ere, luxi, – – truchlit

aurora, ae, f. – červánky

sonorus, a, um – zvučný

Pokračování zkoušky víry a Hildegardina vidění

„Penalis autem infirmitas a me pleniter non recessit, sed tantum spiritus meus de die in diem plus quam prius in me confortabatur. Nam pessimi aerii spiritus, quibus penales cruciatus hominum iniuncti sunt, penam hanc, que michi ab eis, ut Deus permisit, inferebatur, subministrabant, sicut et tortores fecerunt, qui beato Laurentio et aliis martyribus prunas apponebant; qui et ad me festinantes voce magna clamabant: ‚Seducamus istam, ut de Deo dubitet et blasphemet, cur eam tantis penis implicet.‘ Sicut enim in Iob permissione Dei factum est, quod sathan corpus eius ita percussit, quod vermibus scateret, ita aeriis ignis subintrans carnem meam consumpsit; quod et Iheremie accidit, qui dolorem suum flebiliter planxit, sed diabolus ei persuadere non potuit, quod Deum blasphemaret.

Ego vero mollis in carne, timida in mente de penis istis plurimum terrebar, sed Deus me confortavit, quod eas patienter ferebam, atque in spiritu meo dixi: ‚O, o, domine Deus, omnia, per que me tangis, bona esse scio, quoniam cuncta opera tua bona et sancta sunt, quoniam hec ab infantia mea promerui; sed tamen confido, quod animam meam in vita futura sic cruciari non permittas.‘“

(*Vita sanctae Hildegardis*. Ed. M. Klaes. Freiburg im Breisgau; Basel; Wien; Barcelona; Rom; New York: Herder, 1998, s. 150–152. ISBN 3-451-23366-5; 3-451-23376-2. Fontes christiani.)

Slovní zásoba

conforto, are – posilovat

cruciatu, us, m. – muka, trápení, útrapa

tortor, oris, m. – mučitel

martyr, yris, m. – mučedník

pruna, ae, f. – hořící uhlí

permissio, onis, f. – svolení

sathan = satan, neskl., nebo satanas, ae, m. – satan (= protivník), srov. definici Isidora ze Sevilly: „Satanas in Latino sonat adversarius sive transgressor.“^[30]

vermis, is, m. – červ

scateo, ere – hemžit se, být plný

infantia, ae, f. – dětství

[30] Isidorus Hispalensis. *Etymologiarum sive Originum libri XX*.
Ed. W. Lindsay. Oxonii 1911, liber 8, cap. 11, 19.

VI. Exempla

Tato rozsáhlá kapitola obsahuje ukázky z děl tří autorů – Řehoře Velikého (Gregorius Magnus, kolem 540–604), Petra Alphonsiho (Petrus Alphonsi, 1075 – po 1130) a Caesaria z Heisterbachu (Caesarius Heisterbacensis, kolem 1180 – po 1240).^[31] Společným znakem ukázek je to, že se jedná o velmi krátká vyprávění, jejichž cílem je čtenáře morálně poučit, a že proto hrají důležitou roli v souvislosti s hledáním počátků exempla.

Dialogi Řehoře Velikého – hagiografa, exegetika, od r. 590 papeže a také reformátora liturgie – jsou rozhovory Řehoře a jáhna Petra a jako celek jsou dílem hagiografickým.^[32] I když se jedná o dílo spojované především s oslavou Benedikta z Nursie, je významné i z dalšího hlediska – obsahuje velké množství vyprávění o zázracích (*miracula*) nebo viděních, která začaly další generace používat např. jako oblíbená exempla nebo jako vysoce hodnocený vzor pro sepisování nových *visiones*.

Petrus Alphonsi byl osobním lékařem krále Alfonse I. Aragonského a z hlediska literárního proslul díky souboru příběhů zasazených do rozhovorů otce a syna o tématech souvisejících s křesťanskou morálkou – *Disciplina clericalis*.^[33]

[31] A. Vidmanová v následujících heslech v SLS: Gregorius Magnus, s. 263; Petrus Alphonsi, s. 454; Caesarius Heisterbacensis, s. 154.

[32] Např. Vidmanová, A. Gregorius Magnus. In SLS, s. 263.

[33] Vidmanová, A. Petrus Alphonsi, In SLS, s. 454.

Caesarius byl převorem v Heisterbachu, ale z hlediska literárního především „tvůrcem exempla jako literárního druhu“. *Exemplum* (= příklad) je „krátké vyprávění, které slouží jako ilustrace k náboženskému nebo mravnímu naučení a dělá je srozumitelnějším. Žánrově jsou exemply bajky, paraboly, novely, povídky, zpravidla kratšího rozsahu, vždy však musí být vedle složky epické zastoupeno i poučení.“^[34] Exempla se používala hlavně v kazatelské praxi „k povzbuzení bdělosti a zájmu posluchačů“ a také pro zlepšení srozumitelnosti obsahu.^[35] Caesarius vkládal exempla do kázání, ale napsal také dvě sbírky samostatných exemplů – *Dialogus miraculorum* (1219–1223) a *Libri miraculorum*.^[36] Jeho hlavní přínos spočíval právě v tom, že exempla osamostatnil (vzhledem ke kázáním).^[37] Několik exemplů jsem převzala z první jmenované sbírky – *Dialogus miraculorum*. Caesarius si v ní vzal za vzor zmíněné Řehořovy *Dialogy* a vystavěl dílo jako rozhovor novice a mnicha (= sám autor).^[38] Jednotlivá exempla Caesariova *Dialogu* na sebe navazovala a jako celek byl *Dialog* zamýšlen jako pomůcka Caesariovým žákům (cisterciáckým novicům) pro správný způsob života, nikoli jako nesouvisějící zábavné historky.^[39]

[34] Vidmanová, A. *Exemplum*. In SLS, s. 236.

[35] J. Nechutová v úvodní studii ke svému českému překladu Caesariova *Dialogu: Caesarius z Heisterbachu. Vyprávění o zázracích. Středověký život v zrcadle exemplů*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 17. ISBN 978-80-7021-980-5.

[36] Vidmanová, A. *Caesarius Heisterbacensis*. In SLS, s. 154.

[37] Nechutová, J. In *Caesarius z Heisterbachu. Vyprávění*, s. 18.

[38] Tamtéž, s. 20.

[39] Tamtéž, s. 21.

Řehoř Veliký – *Liber dialogorum*

Liber IV, cap. X. – De anima inclausi cuiusdam

Quidam autem religiosus atque fidelissimus uir adhuc mihi in monasterio posito narravit, quod aliqui de Siciliae partibus nauigio Romam petentes, in mari medio positi, cuiusdam serui Dei, qui in Samnio fuerat inclausus, ad caelum ferri animam uiderunt. Qui descendentes ad terram causamque, an ita esset acta, perscrutantes, illo die inuenerunt obiisse Dei famulum, quo hunc ad regna caelestia ascendisse cognouerunt.

(Grégoire le Grand. *Dialogues*. Tome III, Livre IV. Ed. A. de Vogüé. Paris: Cerf, 1980, cap. X, s. 44. Sources Chrétiennes 265. ISBN 2-204-01543-1)

Slovní zásoba

naugium, ii, n. – loď

perscrutor, ari, atus sum – zkoumat, pátrat

famulus, i, m. – služebník

caelestis, e – nebeský

Liber IV, cap. XXXV.– De quodam religioso moriente, qui prophetas uidit

Nam quidam noster religiosus, uir uitae ualde laudabilis, cum ante hoc quadriennium moreretur, sicut religiosi alii, qui praesentes fuere, testati sunt, in hora exitus Ionam prophetam, Hiezechielem quoque et Danielem coepit aspicere eosque dominos suos ex nomine clamare. Quos dum ad se uenisse diceret et depressis luminibus eis reuerentiae obsequium praeberet, ex carne eductus est. Qua in re aperte datur intelligi, quae erit in illa incorruptibili uita notitia, si uir iste adhuc in carne corruptibili positus prophetas sanctos, quos nimirum nunquam uiderat, agnouit.

(Grégoire le Grand. *Dialogues*. Tome III, Livre IV. Ed. A. de Vogüé. Paris: Cerf, 1980, s. 116. Sources Chrétiennes 265. ISBN 2-204-01543-1)

Slovní zásoba

religiosus, i, m. – mnich

propheta, ae, m. – prorok

deprimo, ere, pressi, pressum – sklopit

lumen, inis, n. – zrak

obsequium, ii, n. – oddanost, podřízenost

reuerentia, ae, f. – vážnost

notitia, ae, f. – znalost, porozumění, poznání

Liber IV, cap. XXXVII. – De uocatione et reuocatione Petri monachi (...)

Superna enim pietas ex magna misericordiae suae largitate disponit, ut nonnulli etiam post exitum repente ad corpus redeant et tormenta inferi, quae audita non crediderant, saltem uisa pertimescant. Nam quidam Illiricianus monachus, qui in hac urbe mecum in monasterio uiuebat, mihi narrare consueuerat, quia quodam tempore, cum adhuc in heremo moraretur, agnouerit, quod Petrus, quidam monachus ex regione ortus Iberiae, qui ei in loco uastae solitudinis, cui Euasa nomen est, inhaerebat, sicut ipso narrante didicerat, priusquam heremum peteret, molestia corporis interueniente defunctus est; sed protinus corpori restitutus inferni se supplicia atque innumera loca flammaram uidisse testabatur. Qui etiam quosdam huius saeculi potentes in eisdem flammis suspensos se uidisse narrauit. Qui cum iam deductus esset, ut in illo et ipse mergeretur, subito angelum corusci habitus apparuisse fatebatur, qui eum in igne mergi prohiberet. Cui etiam dixit: „Egredere et qualiter tibi posthaec uiuendum sit, cautissime adtende.“ Post quam uocem paulatim recalescentibus membris ab aeternae mortis somno euigilans cuncta, quae circa illum fuerant gesta, narrauit. Tantisque se postmodum uigiliis ieiuniisque constrinxit, ut inferni eum uidisse et pertimuisse tormenta, etiamsi taceret lingua, conuersatio loqueretur; quippe cui omnipotentis Dei mira largitate in morte actum est, ne mori debuisset.

(Grégoire le Grand. *Dialogues*. Tome III, Livre IV. Ed. A. de Vogüé. Paris: Cerf, 1980, s. 126-128. Sources Chrétiennes 265. ISBN 2-204-01543-1)

Slovní zásoba

uocatio, onis, f. – výzva, povolání

supernus, a, um – nebeský

pietas, atis, f. – láska

exitus, us, m. – smrt

monasterium, ii, n. – klášter

Iberia (Hiberia), ae, f. – Španělsko

solitudo, inis, f. – pustina

inhaereo, ere, haesi, haesurus – připojit se

molestia, ae, f. – obtíž

protinus – hned

supplicium, ii, n. – trest

mergo, ere, mersi, mersum – strčit, uvrhnout

coruscus, a, um – třpytivý

habitus, us, m. – šaty

fateor, eri, fassus sum – vypovědět, prozradit

recalesco, ere – opět se oteplovat, zahřívat se

somnus, i, m. – spánek

euigilo, are, avi, atum – probudit se

uigilia, ae, f. – bdění (noc strávená modlitbami)

constringo, ere, strinxi, strictum – spoutat, krotit, držet na
uzdě

conuersatio, onis, f. – životní postoj, způsob života

Liber IV, cap. XXXVII.– De resuscitatione Stephani

Sed quia humanum cor grauis ualde duritiae est, ipsa quoque poenarum ostensio aequae omnibus utilis non est. Nam inlustris uir Stephanus, quem bene nosti, de semetipso mihi narrare consueuerat, quia in Constantinopolitana urbe pro quadam causa demoratus molestia corporis superueniente defunctus est. Cumque medicus atque pigmentarius ad aperiendum eum atque condiendum esset quaesitus et die eodem minime inuentus, subsequenti nocte iacuit corpus inhumatum. Qui ductus ad inferni loca uidit multa, quae prius audita non credidit. Sed cum praesidenti illic iudici praesentatus fuisset, ab eo receptus non est, ita ut diceret: „Non hunc deduci, sed Stephanum ferrarium iussi.“ Qui statim reductus in corpore est et Stephanus ferrarius, qui iuxta eum habitabat, eadem hora defunctus est. Sicque probatum est uera fuisse uerba, quae audierat, dum haec effectus mortis Stephani demonstrauit.

(Grégoire le Grand. *Dialogues*. Tome III, Livre IV. Ed. A. de Vogüé. Paris: Cerf, 1980, s. 128. Sources Chrétiennes 265. ISBN 2-204-01543-1)

Slovní zásoba

resuscitatio, onis, f. – vzkříšení, povstání z mrtvých

duritia, ae, f. – tvrdost, zatvrzelost

ostensio, onis, f. – ukázání, odhalení

inlustris = illustris, e – vynikající, osvícený

nosti = novisti

demoror, ari, atus sum – zdržovat se

defungor, i, functus sum – skonat, zemřít

pigmentarius, ii, m. – mastičkář

condio, ire, ivi, itum – balzamovat

inhumatus, a, um – nepochovaný, nepohřbený

praesideo, ere, sedi, sessum – předsedat

ferrarius, ii, m. – kovář

probo, are, avi, atum – dokázat

effectus, us, m. – vykonání, následek

Liber IV, cap. XXXVII.– De uisione cuiusdam militis

Quidam uero miles in hac eadem nostra urbe [pestilentia] percussus ad extrema peruenit. Qui eductus e corpore exanimis iacuit, sed citius rediit et quae cum eo fuerant gesta, narrauit. Aiebat enim, sicut tunc res eadem etiam multis innotuit, quia pons erat, sub quo niger atque caligosus foetoris intolerabilis nebulam exhalans fluuius decurrebat. Transacto autem ponte amoena erant prata atque uirentia, odoriferis herbarum floribus exornata, in quibus albatorum hominum conuenticula esse uidebantur. Tantusque in loco eodem odor suauitatis inerat, ut ipsa suauitatis fragrantia illic deambulantes habitantesque satiaret. Ibi mansiones diuersorum singulae, magnitudine lucis plenae. Ibi quaedam mirae potentiae aedificabatur domus, quae aureis uidebatur laterculis construi, sed cuius esset, non potuit agnosci. Erant uero super ripam praedicti fluminis nonnulla habitacula, sed alia exsurgentis foetoris nebula tangebantur, alia autem exsurgens foetor e flumine minime tangebatur.

(Grégoire le Grand. *Dialogues*. Tome III, Livre IV. Ed. A. de Vogüé. Paris: Cerf, 1980, s. 130. Sources Chrétiennes 265. ISBN 2-204-01543-1)

Slovní zásoba

percutio, ere, cussi, cussum – uchvátit, zasáhnout

pestilentia, ae, f. – mor

extremus, a, um (od exter) – konečný, poslední

exanimis, e – bezduchý, neživý

aio, ais – říkat, tvrdit

foetor, oris, m. – zápach

nebula, ae, f. – pára, mlha, oblak

exhalo, are, avi, atum – vydávat (ze sebe), vypařovat

pratium, i, n. – louka

uireo, ere, ui, – – zelenat se

conuenticulum, i, n. – shromáždění

albatu, a, um – oděný bílým rouchem

odor, oris, m. – vůně

fragro, are, avi, atum – vonět

mansio, onis, f. – příbytek, běžné označení pro některé ze
zásvětních míst

laterculus, i, m. – cihla

ripa, ae, f. – břeh

Liber IV, cap. XXXVII. – Pokračování vojákovy vidění – zkouška na onom světě

Haec uero erat in praedicto ponte probatio, ut quisquis per eum iniustorum uellet transire, in tenebroso foetentique fluuio laboretur; iusti uero, quibus culpa non obsisteret, securo per eum gressu ac libero ad loca amoena peruenirent. Ibi se etiam Petrum ecclesiasticae familiae maiorem, qui ante quadriennium defunctus est, deorsum positum in locis teterrimis, magno ferri pondere religatum ac depressum uidisse confessus est. Qui dum requireret, cur ita esset, ea se dixit audisse, quae nos, qui eum in hac ecclesiastica domo nouimus, scientes eius acta recolimus. Dictum namque est: „Haec idcirco patitur, quia si quid ei pro facienda ultione iubebatur, ad inferendas plagas plus ex crudelitatis desiderio, quam oboedientia seruiebat.“

(Grégoire le Grand. *Dialogues*. Tome III, Livre IV. Ed. A. de Vogüé. Paris: Cerf, 1980, s. 130–132. Sources Chrétiennes 265. ISBN 2-204-01543-1)

Slovní zásoba

probatio, onis, f. – zkoušení

tenebrosus, a, um – tmavý, černý

foeteo, ere – zapáchat, smrdět

labor, labi, lapsus sum – padat

obsisto, ere, stiti, – – stavět se do cesty

gressus, us, m. – krok, chůze

quadriennium, ii, n. – doba čtyř let

deorsum – dolů

teter = taeter, tra, trum – ošklivý, odporný

ferrum, i, n. – železo

religo, are, avi, atum – svázat, přivázat

deprimo, ere, pressi, pressum – stlačit (jindy sklopit)

ultio, onis, f. – trest

plaga, ae, f. – rána, úder

Liber IV, cap. XLV. – Vtrum unus gehennae ignis sit, an diuersi

GREGORIUS: Vnus quidem est gehennae ignis, sed non uno modo omnes cruciat peccatores. Vniuscuiusque etenim quantum exigit culpa, tantum illic sentietur poena. Nam sicut in hoc mundo sub uno sole multi consistunt, nec tamen eiusdem solis ardorem aequaliter sentiunt, quia alius plus aestuat atque alius minus, ita illic in uno igne non unus est modus incendii; quia quod hic diuersitas corporum, hoc illic agit diuersitas peccatorum, ut et ignem non dissimilem habeant, et tamen eosdem singulos dissimiliter exurat.

(Grégoire le Grand. *Dialogues*. Tome III, Livre IV. Ed. A. de Vogüé. Paris: Cerf, 1980, s. 160. Sources Chrétiennes 265. ISBN 2-204-01543-1)

Slovní zásoba

gehenna, ae, f. – peklo; z hebrej. Ge-Ben-Hinnom nebo Gehinnom = údolí u Jeru-

zaléma, kde byly obětovány děti bohu Molochovi

diuersus, a, um – různý, rozdílný

culpa, ae, f. – provinění, vina

illic – tam

ardor, oris, m. – žár

aestuo, are, avi, atum – (prudce) spalovat, pálit

exuro, ere, ussi, ustum – spalovat

Petrus Alphonsi – *Disciplina clericalis*

De septem artibus, probitatibus, industriis

Unus ex discipulis interrogavit magistrum suum et dixit: „Cum septem sint artes et septem probitates et septem industriae, vellem, ut haec mihi, sicut se habent, enumerares.“ Magister: „Enumerabo. Hae sunt artes: dialectica, arithmetica, geometria, physica, musica, astronomia. De septima vero diversae plurimorum sunt sententiae, quaenam sit. Philosophi, qui prophetias sectantur, aiunt nigromantiam esse septimam. Aliqui ex illis videlicet, qui prophetiis non credunt, philosophiam volunt esse septimam, quae res naturales vel elementa mundana praeclit. Quidam, qui philosophiae non student, grammaticam esse affirmant. Industriae vero hae sunt: equitare, natare, sagittare, cestibus certare, aucupare, scaccis ludere, versificari. Probitates hae sunt: ne sit vorax, potator, luxuriosus, violentus, mendax, avarus et de mala conversatione.“ Discipulus: „Hoc tempore puto neminem huiusmodi esse.“

(Pietro Alfonsi. *Disciplina clericalis*. Ed. C. Leone. Roma: Salerno, c2000, s. 30-31. ISBN 978-88-8402-689-7.)

Slovní zásoba

probitas, atis, f. – ctnost, kvalita

numero, are, avi, atum – vypočítat

prophetia, ae, f. – proroctví

sector, ari, atus sum – honit se za něčím

nigromantia, ae, f. (necromantia) – černá magie, čarodějnictví

elementa, orum, n. – prvky

precello = praecello, ere, —, — – předčit, převyšovat

affirmo, are, avi, atum – tvrdit (s jistotou)

nato, are, avi, atum – plavat

sagitto, are, avi, atum – střílet z luku

cestus (caestus), us, m. – (kožený) pás

aucupo, are, avi, atum (také depon. aucupor) – chytat ptáky

vorax, acis – žravý, hltavý

potator, oris, m. – pijan

De formica. De gallo. De cane.

Balaam, qui lingua arabica vocatur Lucaman, dixit filio suo: „Fili, ne sit formica sapientior te, quae congregat in aestate, unde vivat in hyeme. Fili, ne sit gallus vigilantior te, qui in matutinis vigilat, et tu dormis. Fili, ne sit gallus fortior te, qui iustificat decem uxores suas, tu solam castigare non potes. Fili, ne sit canis corde nobilior te, qui benefactorum suorum non obliviscitur, tu autem benefactorum tuorum oblivisceris. Fili, ne videatur tibi parum unum habere inimicum vel nimium mille habere amicos.“

(Pietro Alfonsi. *Disciplina clericalis*. Ed. C. Leone. Roma: Salerno, c2000, s. 8-10.)

Slovní zásoba

formica, ae, f. – mravenec

gallus, i, m. – kohout

hyems = hiems, emis, f. – zima

matutinum, i, n. – brzké jitro

obliviscor, i, litus sum (+ gen. osoby) – zapomínat

benefactor, oris, m. – dobrodinec

De timore Dei

Enoch philosophus, qui lingua arabica cognominatur Ederic, dixit filio suo: „Timor Domini sit negotiatio tua et veniet tibi lucrum sine labore.“

Dixit alius philosophus: „Qui timet Deum, omnia timent eum; qui vero non timet Deum, timet omnia.“

Dixit alius philosophus: „Qui timet Deum, diligit Deum; qui diligit Deum, obedit Deo.“

(Pietro Alfonsi. *Disciplina clericalis*. Ed. C. Leone. Roma: Salerno, c2000, s. 6-8.)

Slovní zásoba

cognomino, are, avi, atum – jmenovat, nazývat

negotiatio, onis, f. – práce; zabývání se něčím

lucrum, i, n. – zisk

Caesarius z Heisterbachu – *Dialogus miraculorum*

Dist. V, cap. 34 – De Thiemone milite, cum quo diabolus nocte tesseribus ludens viscera eius excussit

In Susacia, quae civitas est Dioecesis Coloniensis, miles quidam Thiemo nomine habitabat, qui sic totus deditus erat ludo tesserum, ut non die, non nocte quiesceret. Semper sacculum cum nummis secum portabat, ut secum ludere volentibus obviaret. Ita in ludis expeditus et fortunatus erat, ut vix aliquis ab illo sine damno recederet. Ut autem posteris ostenderetur, quantum Deo tales ludi, in quibus irae, invidia, rixae et damna suscitantur peccatique verba rotantur, contrarii forent, permisum est diabolo, ut cum eo luderet, qui multis illuserat, atque evisceraret, qui multorum marsubia evacuaverat.

Nocte quadam domum eius in specie cuiusdam ludere volentis intrans saccellumque nummis refertum sub ascella portans ad tabulam sedit, denarios liberaliter apposuit, tesseres iactavit et acquisivit. Cui cum prospere succederet et militi iam pecunia quam apponeret defuisset, iratus ait: „Numquid non diabolus es tu?“ Et ille: „Nunc satis est, appropinquat enim tempus matutinale, oportet nos ire.“ Tollensque illum per tectum traxit, cuius viscera tegulis retrahentibus miserabiliter excussit. Et quid de eius corpore factum sit vel in quem locum illud proiecerit, usque hodie tam a filio eius quam a ceteris, qui illum noverant, ignoratur. Mane vero viscerum eius reliquiae tegulis inhaerentes repertae sunt et in cimiterio sepultae. Bene diabolus suos ministros in hoc mundo sinit prosperari, quos semper in fine decipit.

(*Caesarii Heisterbacensis monachi Dialogus miraculorum*. Ed. J. Strange. Vol. I–II. Coloniae, Bonnae, Bruxellis: J. M. Heberle, 1851, I, dist. 5, cap. 34, s. 318.)

Slovní zásoba

tessera, ae, f. – kostka

viscus, eris, n. – vnitřnost

excutio, ere, cussi, cussum – vyrvat

Coloniensis, e – kolínský

sacculus, i, m. – váček

nummus, i, m. – mince, peníz

obvio, are, avi, –(+ dat.) – potkat (někoho)

damnum, i, n. – ztráta (jindy také trest, pokuta)

rixa, ae, f. – hádka, spor

roto, are, avi, atum – točit

permitto, ere, misi, missum – dovolit, povolit

illudo, ere, lusi, lusum (+ dat.) – zahrávat si (s), podvádět

eviscero, are, avi, atum – rozsápat, vyrvat vnitřnosti

marsubium = marsupium (marsupium), ii, n. – váček na
peníze, peněženka

sacellus, i, m. – váček

refertus, a, um – nacpaný

ascella, ae, f. – paže, podpaží

matutinalis, e – ranní

tegula, ae, f. – střešní taška

mane – ráno

reperio, ire, repperi, repertum – nalézt, objevit

cimiterium (coemeterium), ii, n. – hřbitov

sino, ere, sivi, situm – nechat

decipio, ere, cepi, ceptum – klamat, podvádět

Dist. VII, cap. 43 – De poena lusoris, qui blasphemavit sanctam Mariam

Legitur in libro Miraculorum Claraevallis de duobus lusoribus terribile quid. Cum uni male succederet, fortunae alterius invidens, ut furori suo satisfaceret, in Deum evomere coepit verba contumeliosa. Quem socius eodem maligno spiritu afflatus compescens ait: „Sile, tu enim nescis maledicere.“ Statimque Deum nimium blasphemans cum in matris eius iniuriam erumperet; vox desuper audita est: „Meam iniuriam quocunque modo sustinui, matris autem meae contumelias nequaquam potero tolerare.“ Moxque super ipsam tabulam vulnere visibili invisibiliter percussus spumans expiravit. Et quid dicam de verbis contumeliosis, cum etiam stultiloquia sine felle malitiae contra sanctae Dei Genitricis imaginem prolata noverim in praesenti acriter satis punita?

(*Caesarii Heisterbacensis monachi Dialogus miraculorum*. Ed. J. Strange. Vol. I–II. Coloniae, Bonnae, Bruxellis: J. M. Heberle, 1851, I, dist. 7, cap. 43, s. 62.)

Slovní zásoba

miraculum, i, n. – zázrak

lusor, oris, m. – hráč

succedo, ere, cessi, cessum – dařit se

furor, oris, m. – zuřivost, vztek

evomo, ere, ui, itum – vydávat

malignus, a, um – zlý, špatný

afflo, are, avi, atum – napadnout, nakazit, podrobit

compesco, ere, ui, – – krotit

spumo, are, avi, atum – mít pěnu u úst

stultiloquium, ii, n. – blábol, žvanění

fel, fellis, n. – žluč

Genitrix (= Genetrix), icis, f. – rodička, matka

Dist. VIII, cap. 25 – De crucifixo ecclesiae sancti Georgii in Colonia, qui campanarium trusit

Coloniae in ecclesia sancti Georgii Martyris crux metallina est effigiem habens Salvatoris, per quam multa miracula facta sunt ac sanitates. Unde multa luminaria matronae civitatis coram illa accendere consueverunt. Maxima tamen causa illarum virtutum fuisse creditur portio Dominici ligni, quae inclusa habebatur, quae nunc extracta gemmis et auro circumdata est.

Campanarius vero eiusdem ecclesiae, cum nullam ei reverentiam exhiberet, sed vadens cubitum frequenter luminaria inde subtrahens in usus suos converteret, nocte quadam, cum se in lectulum suum reclinasset et adhuc vigilaret, crux eadem ad eum venit et cum voce increpationis tam valide tuteudit, ut infirmatus multis diebus sanguinem vomeret. Huius miraculi ego bene recordor et erat celeberrimum in tota civitate, ita ut ab illo tempore in maiori veneratione habita sit eadem crux.

(Caesarii Heisterbacensis monachi Dialogus miraculorum. Ed. J. Strange. Vol. I–II. Coloniae, Bonnae, Bruxellis: J. M. Heberle, 1851, II, dist. 8, cap. XXV, s. 101.)

Slovní zásoba

crucifixus, i, m. – zde: kříž (pův. od crucifigere – ukřižovat, tj.

crucifixus potom Ukřižovaný)

Colonia, ae, f. – Kolín nad Rýnem

campanarius, ii, m. – zvoník

trudo, ere, si, sum – strčit (do někoho, něčeho), uhodit

metallinus, a, um – kovový

effigies, ei, f. – obraz, zpodobení

sanitas, atis, f. – vyléčení, uzdravení

luminar, aris, n. – světlo

accendo, ere, cendi, censum – zapalovat

virtus, utis, f. – zázrak, moc/síla konat zázraky

portio, onis, f. – část, díl

lignum, i, n. – dřevo

gemma, ae, f. – drahokam

reverentia, ae, f. – úcta

cubo, ere, cubui, cubitum – lehnout si

reclino, are, avi, atum – lehnout si, položit se

tundo, ere, tutudi, tusum – tlouct

infirmo, are, avi, atum – zeslabit

vomo, ere, ui, itum – zvracet, chrlit

veneratio, onis, f. – úcta

VII. Duchovní lyrika

V rámci oddílu duchovní lyriky představím jednu z nejstarších písní, které u nás vznikly – anonymní vánoční píseň s incipitem *Puer natus in Bethleem*, která pochází pravděpodobně z přelomu 13. a 14. st.^[40] Dále uvádím píseň, sekvenci a hymnus Jana z Jenštejna (Iohannes Ienstein, 1349–1400) – básníka, teologa, třetího pražského arcibiskupa a kancléře krále Václava IV.^[41] Jan z Jenštejna skládal kromě těchto typů sladeb tropy, oficia a veršované modlitby.^[42]

[40] Nechutová, J. *Latinská literatura*, s. 96.

[41] Spunar, P. Iohannes Ienstein. In SLS, s. 325.

[42] Pro základní orientaci v užitých pojmech: SLS nebo Nechutová, J. *Latinská literatura*, s. 92–96.

Puer natus in Bethleem (cantio, cantilena)

<De nativitate Cristi>

1.

Puer natus in Bethleem
unde gaudet Iherusalem;
assumpsit carnem filius
dei patris altissimi;
per Gabrielem nuncium
uirgo concepit filium.

2.

Tamquam sponsus de thalamo
processit matris vtero;
ponitur <in> presepio
qui regnat sine termino;
cognouit bos et asinus,
quod puer esset dominus.

3.

Reges de Saba veniunt,
aurum, thus, myrram offerunt;
inrantes domum invicem
salutant nouum hominem;
trino vni sempiterno
benedicamus domino.

4.

Gaudet chorus celestium
et angeli canunt deo
palamque fit pastoribus;
in terris pax hominibus;
cui semper angelicas
deo dicamus gracias.

(*Geistliche Lieder und Gesänge in Böhmen*. Band II, 1. Bearbeitet von B. Böse, F. Schäfer, herausgegeben von H. Rothe. Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1988, 170a, s. 179–180. V *Analecta hymnica medii aevi* I. Ed. G. M. Dreves. Leipzig: Fues's Verlag, 1886, 178, s. 163–164.)

Slovní zásoba

assumo, ere, sumpsi, sumptum – vzít na sebe

sponsus, i, m. – snoubenec, ženich

praesepeium, ii, n. – jesle

thus = tus, turis, n. – kadidlo

myrra (murrha, murra, myrrha), ae, f. – myrha

angelicus, a, um – andělský

Jan z Jenštejna – *De beata Virgine*

Cantilena

1.

Quid modo dictarem
Teque commendarem
Cantuque dulci psallerem
De te, o virgo pia?
Tu laude dignior,
Tu cantu dulcior,
Tu carmine iucundior,
Semper virgo Maria.
Gaude, in Dei lumine,
Virgo, illustrata,
Sine virili semine
Puero fecundata,
De glorioso nomine
Iesu mater vocata.

2.

Tu ardes amore,
Tu nites decore,
Tuque praepolles honore,
Tu stillas dulcore.
Tu callis erranti,
Tu portus natanti,
Tu spes in exsilio,
Tu lumen in obscuro (...)

(*Analecta Hymnica Medii Aevi* 48. *Hymnographi Latini. Lateinische Hymnedichter des Mittelalters*. Herausgegeben von C. Blume, G. M. Dreves. Leipzig: O. R. Reisland, 1905, 413, s. 441.)

Slovní zásoba

illustratus, a, um – ctihodný

virilis, e – mužský

ardeo, ere, arsi, arsurus – planout

niteo, ere, ui, – – třpytit se, lesknout se

praepollo, ere, ui, – – vymykat se (ve smyslu převyšovat
někoho nebo něco)

stillo, are, avi, atum – stékat, řinout (pův. kapat)

dulcor, oris, m. – sladkost

callis, is, m./f. – stezka

Jan z Jenštejna – *In festo B. M. V. ad nives*

Sekvence

1.

Eburnea,

Nivea,

Lactea,

2a

Liliata,

Margarita,

Fulgida,

2b

Alba, nitens,

Candens virgo

Maria.

3a

Caelis admiranda

Et saeculis praedicanda,

3b

Cantica tuorum

Suscipe famulorum,

4a

Quos pellicit falsitas

Perimit vanitas,

4b

Taeterrimis, sordidis
Vitiis implicat.

5a

O mater Dei,
Carens omni
Macula,
[Lucida],
Facula,
Candens nubecula,

5b

Manna quae plus
Semper tuis
Servulis,
Optima,
Nobis da
Iugiter gaudia,

6a

Ut fruamur caelico
Pane angelico,

6b

Ne ruamus callido,
Sub hoste bellico,

7a

Cuius tu confringe
Cervicem, mitissima;

Fortissima,
Aduva,
Depelle noxia;

7b
Christum nobis ducem
In valle miserrima,
Pulcherrima,
Condonam,
Donet, qui aethera,

8a
Tecum qui solio
sedet sidereo,

8b
Quem prece supplicum
Flagita, nancisci

9
Ut possimus
Gaudiorum gaudia.

(*Analecta Hymnica Medii Aevi* 48. *Hymnographi Latini. Lateinische Hymnedichter des Mittelalters*. Herausgegeben von C. Blume, G. M. Dreves. Leipzig: O. R. Reisland, 1905, 393, s. 424–425.)

Slovní zásoba

eburneus, a, um – bělostný jako slonovina

liliatus, a, um – bílý jako lilie

margarita, ae, f. – perla

candeo, ere, ui, – – být běloskvoucí, lesknout se

pellicio, ere, lexi, lectum – zlákat

perimo, ere, emi, emptum – zahubit

implico, are, avi, atum – ovíjet, zaplétat

macula, ae, f. – skvrna, hanba

facula, ae, f. – pochodeň

nubecula, ae, f. – mráček

manna (neskoln. nebo ae, f.)

pluit, ere, pluit, – – původně pršet, přenes. hustě padat

iugiter – trvale

ruo, ere, rui, rutum – řítit se

callidus, a, um – lstivý

noxius, a, um – škodlivý

solium, ii, n. – trůn

sidereus, a, um – hvězdný

supplex, plicis – pokorný

flagito, are, avi, atum – usilovně žádat

nanciscor, nancisci, nactus sum – dosáhnout

Jan z Jenštejna – *De corpore Christi*

Hymnus

1.

Ave, pascha sacrum,
Sanguinis lavacrum,
Manna, nectar rite
Tu caelestis vitae.

2.

Salve, sacer panis,
Deifice favus,
Vera ferax vitis
Spiritalis sitis.

3.

Iesu corpus, ave,
Gustu praesuave,
O memoriale
Dulce, cordiale.

4.

Christi salve sanguis,
Quem profudit anguis
Cruce soporatus,
Membris perforatus.

5.

Victus beatorum,
Salus viatorum,
Corda filiorum
Reple tu tuorum.

6.

Flagrans odor mentis
Es concupiscentis,
Amoris ingentis,
Indeficientis.

(Analecta Hymnica Medii Aevi 48. Hymnographi Latini. Lateinische Hymnedichter des Mittelalters. Herausgegeben von C. Blume, G. M. Dreves. Leipzig: O. R. Reisland, 1905, 401, s. 431.)

Slovní zásoba

deificus, a, um – božský

favus, i, m. – plástev, med

ferax, feracis (+gen.) – bohatý, úrodný (na něco)

gustus, us, m. – chuť

crux, crucis, f. – kříž

victus, us, m. – potrava

salus, utis, f. – spása

indeficiens, entis – nevyčerpatelný

VIII. Světská lyrika

Ze světské poezie vybírám ukázky ze sbírky *Carmina Burana* (Písně z Benediktbeuern). Jedná se o největší sbírku středolatinšské žakovské poezie. Byla pojmenována podle bavorského kláštera, v němž byla zapsána na konci 13. st. Většina skladeb však pochází již ze století předchozího. Autory některých skladeb této sbírky jsou Archipoeta, Hugo z Orléansu (Hugo Aurelianensis), Gualter Castellionský (Gualterus ab Insulis), Petr z Blois (Petrus Blaesensis) nebo Phillipus Cancellarius.^[43] Většina skladeb je zde však anonymních, nelze je ani časově zařadit. Tematicky se jedná o skladby „reflexivního, milostného, hráčského, pijáckého a satirického obsahu“, jsou zde však např. i duchovní hry.^[44] Skladby jsou v různých metrických a rytmic-
kých útvarech.^[45]

[43] Vidmanová, A. *Carmina Burana*. In SLS, s. 162.

[44] Nechutová, J. *Středověká latina*, s. 113.

[45] Vidmanová, A. *Carmina Burana*. In SLS, s. 162.

Carmina Burana

In terra sumus...

Skladba moralisticko-satirická

In terra summus rex est hoc tempore Nummus.
Nummum mirantur reges et ei famulantur.
Nummo venalis favet ordo pontificalis (...)
Erigit ad plenum de stercore Nummus egenum.
Omnia Nummus emit venditque, dat et data demit.
Nummus adulatur, Nummus post blanda minatur.
Nummus mentitur, Nummus verax reperitur.
Nummus periuros miseros facit et perituros.
Nummus avarorum deus est et spes cupidorum.
Nummus in errorem mulierum ducit amorem.
Nummus venales dominas facit imperiales.
Nummus raptores facit ipsos nobiliores.
Nummus habet plures quam celum sidera fures.
Si Nummus placitat, cito cuncta pericula vitat.
Si Nummus vicit, dominus cum iudice dicit:
“Nummus ludebat, agnum niveum capiebat.”
Nummus, rex magnus, dixit: „Niger est meus agnus“.
Nummus fautores habet astantes seniores.
Si Nummus loquitur, pauper tacet; hoc bene scitur.
Nummus merores reprimit relevatque labores.
Nummus corda necat sapientum, lumina cecat.
Nummus, ut est certum, stultum docet esse disertum.
Nummus habet medicos, fictos acquirit amicos.

In Nummi mensa sunt splendida fercula densa.
Nummus laudatos pisces comedit piperatos.
Francorum vinum Nummus bibit atque marinum.
Nummus famosas vestes gerit et pretiosas.
Nummo splendorem dant vestes exteriorem.
Nummus eos gestat lapides, quos India prestat.
Nummus dulce putat, quod eum gens tota salutat.
Nummus et invadit et que vult oppida tradit.
Nummus adoratur, quia virtutes operatur:
Hic egros sanat, secatur, urit et aspera planat,
Vile facit carum, quod dulce est, reddit amarum
Et facit audire surdum claudumque salire.
De Nummo quedam maiora prioribus edam:
Vidi cantantem Nummum, missam celebrantem;
Nummus cantabat, Nummus responsa parabat;
Vidi, quod flebat, dum sermonem faciebat,
Et subridebat, populum quia decipiebat.
Nullus honoratur sine Nummo, nullus amatur.
Quem genus infamat, Nummus: „Probus est homo!“ clamat.
Ecce patet cuique, quod Nummus regnat ubique.
Sed quia consumi poterit cito gloria Nummi,
Ex hac esse schola non vult Sapientia sola.

(*Carmina Burana*, I/1. Ed. A. Hilka, O. Schumann. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1978, 11, s. 15-16. ISBN 3-533-00780-4.)

Slovní zásoba

famulor, ari, atus sum – sloužit

venalis, e – prodejný

egenus, a, um – nuzný

stercus, oris, n. – hnůj

demo, ere, dempsi, demptum – odnímat, brát

adulor, ari, atus sum – pochlebovat, lichotit

blandum, i, n. – pohlazení

verax, veracis – pravdivý, pravdomluvný

raptor, oris, m. – zloděj

agnus, i, m. – beránek

fautor, oris, m. – ochránce, pomocník, příznivec

meror = moeror, oris, m. – zármutek

ceco = caeco, are, avi, atum – zaslepit

disertus, a, um – pádný, přesvědčivý

acquiror, ere, quievi, quiteum – získávat

ferculum, i, n. – mísa

piscis, is, m. – ryba

pipperatus, a, um – opepřený, ostrý

comedo, ere, edi, esum – sníst

eger, gra, um = aeger, gra, um

uro, ere, ussi, ustum – trápit

plano, are, avi, atum – narovnávat

surdus, a, um – hluchý

claudus, a, um – chromý, kulhavý

salio, ire, ui/ii, itum – skákat

missa, ae, f. – mše

Alte clamat Epicurus...

O pití a hrách

1.

Alte clamat Epicurus:
„venter satur est securus.
venter deus meus erit.
talem deum gula querit,
cuius templum est coquina,
in qua redolent divina.“

2.

Ecce deus opportunus,
nullo tempore ieiunus,
ante cibum matutinum
ebrius eructat vinum,
cuius mensa et cratera
sunt beatitudo vera.

3.

Cutis eius semper plena
velut uter et lagena;
iungit prandium cum cena,
unde pinguis rubet gena,
et, si quando surgit vena,
fortior est quam catena.

4.

Sic religionis cultus
in ventre movet tumultus,
rugit venter in agone,
vinum pugnat cum medone;
vita felix otiosa,
circa ventrem operosa.

5.

Venter inquit: „nichil curo
preter me. sic me procuro,
ut in pace in id ipsum
molliter gerens me ipsum
super potum, super escam
dormiam et requiescam.“

(*Carmina Burana*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1995, 219, s. 622–624. ISBN 3-423-02063-6. Obsahuje edici A. Hilky a O. Schumanna.)

Slovní zásoba

venter, tris, m. – břicho (žaludek)

satur, a, um – sytý, nasycený

coquina, ae, f. – kuchyně

redoleo, ere, ui, – – vonět

ebrius, a, um – opilý

eructo, are, avi, atum – říhat

cutis, is, f. – kůže

uter, utris, m. – (kožený) měch (na tekutiny)

lagona (lagoena, lagona), ae, f. – láhev

gena, ae, f. – tvář

rugio, ire, ivi, – – řvát

Tempus hoc leticie...

O hrách

1.

Tempus hoc letitie,
dies festus hodie!
omnes debent psallere
et cantilenas promere
et affectu pectoris
et toto gestu corporis
et scolares maxime,
qui festa colunt optime.

2.

Stilus nam et tabule
sunt feriales epule
et Nasonis carmina
vel aliorum pagina.
quicquid agant alii, iuvenes amemus
et cum turba plurium ludum celebremus.

(*Carmina Burana*, I/3. Ed. O. Schumann, B. Bischoff. Heidelberg:
Carl Winter Universitätsverlag, 1970, s. 68.)

Slovní zásoba

scholaris (scolaris), is, m. – žák, scholár

stilus, i, m. – pisátko

Naso, onis, m. = P. Ovidius Naso

pagina, ae, f. – strana, kniha

Lingua mendax...

O ženách

1.

Lingua mendax et dolosa,
lingua procax, venenosa,
lingua digna detruncari
et in igne concremari,

2.

Que me dicit deceptorem
et non fidum amatorem,
quam amabam, dimisisse
et ad alteram transisse!

3.

Sciat deus, sciant dei:
non sum reus huius rei!
sciant dei, sciat deus:
huius rei non sum reus!

4.

Unde iuro Musas novem,
quod et maius est, per Iovem,
qui pro Dane sumpsit auri,
in Europa formam tauri;

5.

Iuro Phebum, iuro Martem,
qui amoris sciant artem;
iuro quoque te, Cupido,
arcum cuius reformido;

6.

Arcum iuro cum sagittis,
quas frequenter in me mittis:
sine fraude, sine dolo
fedus hoc servare volo!

7.

Volo fedus observare!
et ad hec dicemus, quare:
inter choros puellarum
nichil vidi tam preclarum.

8.

Inter quas appares ita
ut in auro margarita.
humeri, pectus et venter
sunt formata tam decenter;

9.

Frons et gula, labra, mentum
dant amoris alimentum;
crines eius adamavi,
quoniam fuere flavi.

10.

Ergo dum nox erit dies,
et dum labor erit quies,
et dum aqua erit ignis,
et dum silva sine lignis,

11.

Et dum mare sine velis,
et dum Parthus sine telis,
cara michi semper eris:
nisi fallar, non falleris!

(*Carmina Burana*, I/2. Ed. O. Schumann. Heidelberg: Carl Winter
Universitätsverlag, 1971, 117, s. 192-193. ISBN 3-533-00781-2.)

Slovní zásoba

procax, acis – drzý

detrunco, are, avi, atum – uříznout

Dane = Danae, es, f.

taurus, i, m. – býk

Phebus = Phoebus, i, m.

arcus, us, m. – luk

reformido, are, avi, – – obávat se

fraus, fraudis, f. – podvod, lest

fedus = foedus, eris, n. – smlouva, úmluva

margarita, ae, f. – perla

humerus (umerus), i, m. – rameno

frons, ontis, f. – čelo

crinis, is, m. – vlas

velum, i, n. – plachta

IX. Konsolace

Ve zvláštní kapitole uvádím ukázkou textu, v němž se spojuje poezie s konsolací. Jana Nechutová rozlišuje dva hlavní typy konsolace – „útěšné projevy v užším slova smyslu“ a „skladby po Boethiově vzoru“^[46] s filozofickým nebo morálně-teologickým obsahem. Některé skladby líčí dokonce stejnou krizovou situaci autora jako Boethiova *Útěcha* a v tom případě se jedná spíše o plankty (nářky). Kromě planktu se konsolační tematika může spojovat také se sporem (*conflictus*).

Středověká konsolace je ovlivněna konsolací antickou např. z hlediska argumentačního materiálu.^[47] K návaznosti konsolace na určitých prvcích známých již z antiky přispěl zásadně autor naší následující ukázky – Venantius Fortunatus (před 550 – po 600),^[48] který bývá považován buď za posledního antického latinského básníka, nebo častěji za prvního středověkého básníka.

[46] Nechutová, J. *Úděl a útěcha*. Heršpice: EMAN, 1995, s. 105. ISBN 80-900696-8-1.

[47] Tamtéž, s. 105-106.

[48] Vidmanová, A. Venantius (Honorius Clementianus) Fortunatus. In SLS, s. 592.

Venantius Fortunatus – *Item ad Chilpericum et Fredegundem reginam*

Útěšná skladba

Aspera condicio et sors inrevocabilis horae!
quod generi humano tristis origo dedit,
cum suadens coluber proiecit ab ore venenum,
morsu et serpentis mors fuit Eva nocens:
sumpsit ab ipso ex tunc Adam patre terra dolorem,
et de matre gemens mundus amara capit.
praevaricando duo probro damnantur acerbo:
ille labore dolet, haec generando gemit.
mors venit inde vorax, transmissa nepotibus ipsis,
heredesque suos tollit origo nocens.
ecce hoc triste nefas nobis genuere parentes (...)

(*Monumenta Germaniae historica*. Tomus IV, pars I. Venanti Fortunati opera poetica. Rec. et emend. F. Leo. Berolini: Apud Weidmannos, 1881, IX/2, s. 205.)

Slovní zásoba

condicio, onis, f. – postavení, poměry, úděl, osud

inrevocabilis (irrevocabilis), e – nezměnitelný, neodvolatelný

coluber, bri, m. – had

morsus, us, m. – uštknutí

gemo, ere, ui, itum – naříkat

amarus, a, um – hořký

X. Drama

Jako ukázkou dramatu jsem vybrala text, který sice nepatří mezi ty nejznámější a pro tento žánr nejdůležitější, avšak umožňuje se v poměrně krátkých a jednoduchých pasážích seznámit se zajímavým dílem a příběhem. (H)rosvitha z Gandersheimu (Hrosvitha Gandershemensis, kolem 935–975) strávila celý život v klášteře v Gandersheimu, aniž by složila řeholní slib. Byla básnířkou a je známá hlavně díky několika svým dramatům určeným k předčítání, v nichž se snažila napodobit Terentia.^[49] Ukázka pochází ze skladby *Sapientia*, nazvané podle hlavní hrdinky a pojednávající o jejím mučednictví a mučednictví jejích dcer.

[49] Vidmanová, A. (H)rosvitha Gandershemensis. In SLS, s. 303.

Hrosvitha z Gandersheimu – *Sapientia*

Rádce Antiochus varuje císaře Adriana před Sapientií a jejími dcerami

Adrianvs. Numquid tantillarum aduentus muliercularum aliquid rei publicae adducere poterit detrimentum?

Antiochvs. Permagnam.

Adrianvs. Quod?

Antiochvs. Pacis defectum.

Adrianvs. Quo pacto?

Antiochvs. Et quod maius potest rumpere ciuilis concordiam pacis, quam dissonantia obseruationis?

Adrianvs. Nihil grauius, nihil deterius; quod testatur orbis Romanus, qui undiquesecus christianae caedis sorde est infectus.

Antiochvs. Hoc igitur femina, cuius mentionem facio, hortatur nostrates, auitos ritus deserere et christianae religioni se dedere.

Adrianvs. Num praeualet hortamentum?

Antiochvs. Nimium; nam nostrae coniuges fastidiendo nos contempnunt adeo, ut dedignantur nobiscum comedere, quanto minus dormire.

Adrianvs. Fateor, periculum.

Antiochvs. Decet tui personam praecauere.

Adrianvs. Consequens. Aduocetur et in nostri praesentia, an uelit cedere, discutiatur (...)

(Hrosvitha gandershemensis. *Sapientia*. In *Hrotsvita. Drama-ta*. Ed. M. Gouillet, která vychází ze Streckerovy a Winterfel-

dovy edice. Paris: Les belles lettres, 1999, cap. 1, s. 238. ISBN 2-251-33638-9.)

Slovní zásoba

tantillus = tantulus, a, um – maličký

observatio, onis, f. – náboženství, pravidlo

nostrates, ium, m. – obyvatelé naší země

fastidio, ire, ivi (ii), itum – pohrdat

Dcera Fides se odmitá vzdát křesťanské víry

Adrianvs. Fides, intuere uenerabilem magnae Dianae imaginem
et fer sacrae deae libamina, quo possis uti eius gratia.

Fides. O stultum imperatoris praeceptum, omni contemptu
dignum!

Adrianvs. Quid murmuras subsannando? Quem irrides fronte
rugosa?

Fides. Tui stultitiam irrideo, tui insipientiam subsanno.

Adrianvs. Mei?

Fides. Tui.

Antiochvs. Imperatoris?

Fides. Ipsius.

Antiochvs. O nefas!

Fides. Quid enim stultius, quid insipientius uideri potest, quam
quod hortatur nos, contempto creatore uniuersitatis,
uenerationem inferre metallis?

Antiochvs. Fides, insanis.

Fides. Antioche, mentiris.

Antiochvs. Nonne haec summa insania et magna est dementia,
ut rerum principem dixisti insipientem?

Fides. Dixi et dico, dicamque, quamdiu uiuero.

Antiochvs. Breue tempus uiuere et cito debes consumi morte.

Fides. Hoc opto, ut moriar in Christo (...)

(Hrosvitha gandershemensis. Sapientia. In Hrotsvita. *Dramata*. Ed. M. Goulet, která vychází ze Streckerovy a Winterfeldovy edice. Paris: Les belles lettres, 1999, cap. 5, s. 254-256. ISBN 2-251-33638-9.)

Slovní zásoba

libamen, minis, n. – oběť

rugosus, a, um – svraštělý

subsanno, are, avi, atum – pošklebovat se

XI. Korespondence

V rámci kapitoly věnované korespondenci se první dvě ukázky vztahují k české reformaci a Janu Husovi. Husova korespondence totiž nadstandardně odhaluje jeho život i z velmi osobní stránky a navíc je specifická tím, že především z důvodu Husova uvěznění, které mu znemožnilo kázat a normálně psát, nesloužila jen k předávání základních aktuálních informací o jeho problémech nebo později procesu, ale nabývala různých dalších funkcí – kázání, závěti nebo např. konsolace. Úryvky následujícího žalářního listu velmi zblízka ukazují Husovy niterné pocity, naději i mimořádnou fyzickou trýzeň, které během věznění zažíval, a umožní nám jedinečným způsobem nahlédnout do autorova života. Zkrácený list doplňuji rovněž zkrácenou odpovědí Petra z Mladoňovic (Petrus de Mladonowicz, zemřel 1451).^[50]

V rámci korespondence uvádím pasáže ještě z dalšího listu, který je naprosto jiného rázu – *Epistola Adsonis monachi de ortu et tempore Antichristi*. O tomto značně specifickém listu pojednávám níže zvlášť, protože jej využívám i jako ukázkou jednoho opakujícího se rysu středověké literatury – synkretismu funkcí.

[50] Spunar, P. Petrus de Mladonowicz. In SLS, s. 459.

Jan Hus Janovi z Chlumu (Kostnice, žalář u Dominikánů, 5. března 1415)

Hus si z vězení stěžuje na špatný zdravotní stav a lživá obvinění, ale stále doufá v Boží pomoc a ve zlepšení situace; prosí o výklad snu.

Graciose domine, valde gaudeo de sanitate, de presencia et de fideli et graciosa constancia vestra in labore, quem pro misero habetis, quam vobis pre aliis deus concessit, vos mihi in adiutorem dedit, spero ad vestrum bonum vite presentis et eterne. Unde rogo propter dei misericordiam, ut finem facti sicut miles Jesu Christi expectetis. (...)

Piissimus deus nunc me consolatur, nunc contristat, sed spero, quod semper mecum est in tribulacione. Nam iterum horribiliter fui vexatus per calculum, quem numquam prius passus sum, et gravem vomitum et febres. Iam custodes timebant, ne morerer, qui eduxerunt me de carcere. Articuli multi de sacco mendacii et alii de eodem sacco, sicut et illi, quorum habetis responsiones, sunt mihi nunc oblati. Et ad vestram cartam non audeo scribere responsiones ad articulos Parisienses, quia non possem propter custodiam occultare; ergo supersedere bonum est propter vitandum periculum amici nostri istius fidelis, quem vobis recomendo. (...) Ad articulos Parisiensis cancellarii, si vixero, scribam. Si vero moriar, deus in die iudicii scribet in manifesto. (...)

Cras octo hebdomade erunt, quod Hus posita est ad refectorium. Nobilis et graciose domine et protector veritatis una cum domino Henrico, state constanter, donec finis veniat, ad quem dominus Jesus Christus faciet mecum ad gloriam suam et ad delendum peccata mea. (...)

Somnium huius noctis exponatis. Videbam, quod in Bettlehem prelati volebant delere omnes imagines Christi et delabant. Ego surrexi sequenti die et vidi multos pictores, qui pulciores imagines et plures fecerant, quas lete aspexi. Et pictores cum multo populo dicebant: „Veniant episcopi et sacerdotes et deleant nobis!“ Quo facto multi gaudebant populi in Betthlehem et ego cum eis; et excitatus sensi me ridere.

Item scripturam in Betthlehem iam pluribus sparserant se velle delere. Copiam tractatulorum dirigam, quam dupliciter copiavi.

(*Jana Husi Korespondence a dokumenty*. Ed. V. Novotný. Praha: Komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého ve stol. XIV. a XV., zřízené při České akademii věd a umění, 1920, č. 114, s. 248–250.)

Slovní zásoba

graciusus = graciosus, a, um – laskavý, milostivý

sanitas, atis, f. – zdraví

eternus = aeternus, a, um

consolor, ari, atus sum – utěšovat, upokožovat

tribulacio = tribulatio, onis, f. – trápení

vexo, are, avi, atum – sužovat, trápit

calculus, i, m. – kamének

vomitus, us, m. – zvracení, dávení

febris, is, f. – horečka, zimnice

articulus, i, m. – článek

saccus, i, m. – pytel, vak

offero, offerre, obtuli, oblatum – ukazovat, předložit, předhodit

carta = charta, ae, f. – list papíru, zde: dopis, list

Parisiensis, e – pařížský

custodia, ae, f. – hlídání, stráž

supersedeo, ere, sedi, sessum – zanechávat

recommendo, are, – – doporučit

cancellarius, ii, m. – kancléř

hebdomas, adis, f. – týden

refectorium, ii, n. – refektář, jídelna

protector, oris, m. – ochránce

expono, ere, posui, positum – vykládat, vysvětlovat

pictor, oris, m. – malíř

episcopus, i, m. – biskup

excito, are, avi, atum – vzbudit

scriptura, ae, f. – Písmo

spargo, ere, sparsi, sparsum – rozšiřovat

dirigo, ere, rexi, rectum – poslat, odeslat

copio, are, avi, atum – opisovat

Odpověď Petra z Mladoňovic – jménem Jana z Chlumu (Kostnice, 5. března 1415)

Výklad Husova snu

Amice dilectissime, nulla vobis sit cura de audiencia, quia iam plus solito de illa et de aliis factis vestris pertractatur, et speramus illa omnia largiente domino fine sancto terminari. (...)

Exposicio somnii hec est:

Imago Christi in parietibus domus panis depicta vita imitanda eius est. Similiter scriptura sacra infringibilis ibidem descripta, quorum utrumque de vespere, sole iusticie ab ipsis per interpretationem eorum vite difformis recedente, crucis Christi inimici abolere conantur et in conspectu hominum oblita fore videntur. Sed in crastino sole iusticie oriente predatores horum utrumque fulgencius renovant et depingunt, in aure locutum et quasi oblivioni iam traditum super tecta predicando. Et ex his omnibus fiet magnum gaudium communitati. Et Auca, licet in ara posita, nunc posita infirma carne tristabitur, in futuro tamen, ut speramus, cum illo, qui in celis habitat, quasi a somno huius miserabilis vite evigilans deridebit et subsannabit eos imaginis pariter et scripture deletores, imo et in presenti deo favente adhuc illas imagines pariter et scripturas ferventissime communitati et suis dilectis amicis clarius renovabit et depinget. (...)

Amici et zelatores vestri non parum de vestris scriptis hilarantur, licet constet valde paucis. Hodie venit ambasiata regis Francorum Constanciam.

(*Jana Husi Korespondence a dokumenty*. Ed. V. Novotný. Praha: Komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého ve stol. XIV. a XV., zřízené při České akademii věd a umění, 1920, č. 115, s. 250–251.)

Slovní zásoba

plus solito – neobvykle

pertracto, are, avi, atum – projednávat, hovořit (o něčem)

largior, iri, itus sum – dát, dopřát

exposicio = expositio, onis, f. – výklad, rozbor

paries, etis, m. – stěna, zeď

depingo, ere, pinxi, pictum – (na)malovat, zobrazit

difformis = deformis, e – ohyzdný, ošklivý, potupný

aboleo, ere, evi, itum – ničit, hubit

obliviscor, i, litus sum – zapomínat

crastinus, a, um – zítřejší

predicator = praedicator, oris, m. – kazatel

auca, ae, f. – husa (Auca = Hus)

ara, ae, f. – oltář

tristor, ari, atus sum – být smutný, rmoutit se

habito, are, avi, atum – být někde (ve smyslu obývat něco,
setrávat někde)

evigilo, are, avi, atum – probudit se

derideo, ere, risi, risum (+ ak.) – posmívat se, vysmívat se
(někomu)

subsanno, are, avi, atum – pošklebovat se

zelator, oris, m. – přívrženec

hilaro, are, avi, atum – rozveselovat, povzbuzovat

ambasiata (ambasciata), ae, f. – poselstvo

Adso z Montier-en-Der – *De ortu et tempore Antichristi* (a synkretismus funkcí)

Další ukázka pochází z drobného dílka z konce milénia – *De ortu et tempore Antichristi* (vzniklo mezi lety 949 a 954).^[51] Je důležité zejména z hlediska eschatologického (předmětem eschatologie jsou poslední věci), konkrétně pro studium tématu Antikrist. Až do 10. st. se téma Antikrist objevovalo jen jako dílčí nebo jako součást biblických komentářů. Autor *De ortu et tempore Antichristi*, mnich a vedoucí školy v Montier-en-Der a zkušený hagiograf^[52] – Adso (Menasteriensis, Dervensis, kolem 910–992) – jako první představuje Antikrista jakožto hlavní téma svého pojednání, systematicky spojuje dosavadní útržkovité zmínky o Antikristovi a sestavuje příběh, který Antikrista sleduje od jeho narození až po smrt. A ještě jedna věc je na tomto listu zvláštní – antikristovská tematika se obvykle objevuje v závislosti např. na krizové společenské situaci, avšak v Adsonově listu žádná jasně prokazatelná společenská souvislost, a dokonce ani souvislost s koncem milénia není.^[53]

[51] D. Verhelst v komentáři k edici *De ortu et tempore Antichristi*. Turnholti: Brepols, 1976, s. 2.

[52] Vidmanová, A. Adso Menasteriensis. In SLS, s. 69.

[53] Emerson, R. K. Antichrist as Anti-Saint: the Significance of Abbot Adso's Libellus de Antichristo. *The American Benedictine Review*, 1979, 30, s. 175–176. Podobně B. McGinn, který hodně čerpá právě z Emmersonových závěrů. (McGinn, B. *Antichrist. Two Thousand Years of the Human Fascination with Evil*. New York: Columbia University Press,

Z dosavadních ukázek (zařazených k různým žánrům) je nejspíše již zřejmé, co může zahrnovat pojem synkretismus funkcí, který se v souvislosti se středověkou tvorbou někdy užívá.^[54] Ráda bych však tento aspekt nyní zdůraznila. Adsonův text je z formálního hlediska listem adresovaným královně Gerberze (sestra císaře Otty I. a manželka Ludvíka IV. Francouzského), o čemž jednoznačně svědčí především autorův prolog. Ovšem bez tohoto prologu jde v podstatě o spisek systematicky zpracovávající antikristovské téma, a tak má poměrně blízko k traktátové literatuře. V úvahách o prolínání a možných vlivech jednotlivých funkcí děl (či zaměření autora na jiný typ literární tvorby) lze jít ještě dále, a tak R. K. Emmerson poukazuje na to, že Adso v listu kopíroval strukturu a organizaci legend, takže se Antikrist v jeho podání stal tzv. anti-svatým^[55] a celý spisek jakousi obrácenou hagiografií.^[56] O Antikristu samotném není třeba blíže hovořit, neboť se vše podstatné dozvíme právě z následujících pasáží textu.

2000, s. 101. ISBN 0-231-11977-1.)

[54] Pojem přejímám z *Latinské literatury* J. Nechutové, s. 64, ovšem v literatuře se používá poměrně často.

[55] Emmerson, R. K. *Antichrist*, s. 175–190.

[56] „Reverse hagiography“ – McGinn, B. *Antichrist*, s. 101, ovšem odvolává se na Emmersona. Objevuje se také výraz antihagiografie – „antihagiography“ (Hughes, K. L. *Constructing Antichrist*. Washington, D. C.: The Catholic University of America Press, 2005, s. 167. ISBN 0-8132-1415-7.).

Kdo je Antikrist

Ergo de Antichristo scire uolentes primo notabitis, quare sic uocatus sit. Ideo scilicet, quia Christo in cunctis contrarius erit et Christo contraria faciet. Christus uenit humilis, ille uenturus est superbus. Christus uenit humiles erigere, peccatores iustificare, ille e contra humiles eiciet, peccatores magnificabit, impios exaltabit semperque uicia, que sunt contraria uirtutibus, docebit, legem euangelicam dissipabit, demonum culturam in mundo reuocabit, gloriam propriam queret et omnipotentem Deum se nominabit. Hic itaque Antichristus multos habet sue malignitatis ministros, ex quibus iam multi in mundo precesse-runt, qualis fuit Antiochus, Nero, Domicianus. Nunc quoque, nostro tempore, Antichristos multos nouimus esse. Quicumque enim, siue laicus, siue canonicus, siue etiam monachus contra iusticiam uiuit et ordinis sui regulam impugnat et quod bonum est, blasphemat, Antichristus est, minister satane est.

(Adso Dervensis. *De ortu et tempore Antichristi*. Ed. D. Verhelst. Turnholti: Brepols, 1976, s. 22. CCCM 45.)

Slovní zásoba

superbus, a, um – pyšný; v úvodu této pasáže se objevují antiteze, které jsou typické pro mnohá zpracování antikristovské tematiky

erigo, ere, rexi, rectum – vyvyšovat, povznést, povzbudit
magnifico, are – povyšovat

exalto, are, avi, atum – vyvýšit

uicium = vitium, ii, n. – chyba, vada, nedostatek

dissipo, are, avi, atum – rozmetat, rozpráší

demon = daemon, onis, m. – zlý duch, ďábel

revoco, are, avi, atum – obnovit

omnipotens, entis – všemohoucí

malignitas, atis, f. – zloba

precedo = praecedo, ere, cessi, cessum – dříve se objevit

laicus, i, m. – laik (= ten, kdo není knězem)

canonicus, i, m. – klerik, kanovník

blasphemo, are, avi, atum – rouhat se, tupit

satanas, ae, m. – satan

Jakými prostředky Antikrist svádí lidi

(...) Excitabit autem persecutionem sub omni celo supra christianos et omnes electos. Eriget itaque se contra fideles tribus modis, id est terrore, muneribus et miraculis. Dabit in se credentibus auri atque argenti copias. Quos uero non poterit muneribus corrumpere, superabit terrore. Quos autem terrore non poterit, signis et miraculis seducere temptabit. Quos nec signis poterit, in conspectu omnium miserabili morte cruciatos crudeliter necabit.

(Adso Dervensis. *De ortu et tempore Antichristi*. Ed. D. Verhelst. Turnholti: Brepols, 1976, s. 25. CCCM 45.)

Slovní zásoba

excito, are, avi, atum – vyvolat, rozněcovat

persecutio, onis, f. – pronásledování

christianus, i, m. – křesťan

electus, a, um – vyvolený

munus, eris, n. – dar

signum, i, n. – znamení

seduco, ere, duxi, ductum – svádět

tempto, are, avi, atum – pokoušet se

Jak bude vypadat pronásledování Antikristem

Tunc erit talis tribulatio, qualis non fuit super terram ex tempore, quo gentes esse ceperunt, usque ad tempus illud. Tunc qui in agro sunt, fugient ad montes, et qui supra tectum, non descendet in domum suam, ut tollat aliquid de ea. Tunc omnis fidelis christianus, qui inuentus fuerit, aut Deum negabit, aut siue per ferrum, siue per ignem fornacis, siue per serpentes, siue per bestias, siue per aliud quodlibet genus tormenti, interibit, si in fide permanserit. Haec autem tam terribilis et timenda tribulatio tribus annis manebit in toto mundo et dimidio. Tunc breuiabuntur dies propter electos. Nisi enim Dominus abbreviasset dies, non fuisset salua omnis caro. (...)

(Adso Dervensis. *De ortu et tempore Antichristi*. Ed. D. Verhelst. Turnholti: Brepols, 1976, s. 25. CCCM 45.)

Slovní zásoba

tectum, i, n. – střecha

descendo, ere, scendi, scensum – sestupovat

fornax, acis, f. – pec

serpens, entis, m. – had

dimidium, ii, n. – polovina

breuio, are, avi, atum – zkracovat

abbrevio, are, avi, atum – zkracovat

Kdy Antikrist přijde

Inde ergo dicit Paulus apostolus Antichristum non antea in mundum esse uenturum, nisi uenerit discessio primum, id est nisi prius discesserint omnia regna a Romano imperio, que prius subdita erant. Hoc autem tempus nondum uenit, quia licet uideamus Romanum imperium ex maxima parte destructum, tamen, quandiu reges Francorum durauerint, qui Romanum imperium tenere debent, Romani regni dignitas ex toto non peribit, quia in regibus suis stabit. (...)

(Adso Dervensis. *De ortu et tempore Antichristi*. Ed. D. Verhelst. Turnholti: Brepols, 1976, s. 26. CCCM 45.)

Slovní zásoba

discessio, onis, f. – rozkol, rozštěpení, rozluka; jeden
z nejvýraznějších znaků Antikristovy přítomnosti

discedo, ere, cessi, cessum – odstupovat, rozcházet se

pridem – dříve

subdo, ere, didi, ditum – podrobit, podmanit

duro, are, avi, atum – vytrvat, pokračovat

Jaký bude Antikristův konec

Sed quia de principio eius diximus, quem finem habeat, dicamus. Hic itaque Antichristus diaboli filius et totius malicie artifex pessimus, cum per tres annos et dimidium, sicut predictum est, magna persecutione totum mundum uexabit et omnem populum Dei uariis poenis cruciabit. Postquam Heliam et Enoch interfecerit et ceteros in fide permanentes martyrio coronauerit, ad ultimum ueniet iudicium Dei super eum, sicut beatus Paulus scribit, dicens: Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Siue Dominus Iesus interfecerit illum potentia uirtutis sue, siue archangelus Michael interfecerit illum, per uirtutem Domini nostri Iesu Christi occidetur, non per uirtutem cuiuslibet angeli uel archangeli. Tradunt autem doctores, quod in monte Oliueti Antichristus occidetur in papilione et in solio suo, in illo loco, contra quem ascendit Dominus ad celum. Debetis autem scire, quia postquam fuerit Antichristus occisus, non statim ueniet dies iudicii nec statim ueniet Dominus ad iudicium, sed sicut ex libro Danielis intelligimus, quadraginta dies Dominus concedet electis, ut agant poenitentiam propterea, quia seducti sunt ab Antichristo.

(Adso Dervensis. *De ortu et tempore Antichristi*. Ed. D. Verhelst. Turnholti: Brepols, 1976, s. 28-29. CCCM 45.)

Slovní zásoba

malicia = malitia, ae, f. – zlo

artifex, icis, m. – strůjce

poena, ae, f. – trest, trápení

crucio, are, avi, atum – mučit, trápit

martyrium, ii, n. – mučednictví

archangelus, i, m. – archanděl

trado, ere, didi, ditum – vykládat

papilio, onis, m. – stan

solium, ii, n. – trůn

concedo, ere, cessi, cessum – poskytnout

XII. Listiny

Listina je písemnost, která „podává v určitých pevných ale vyvíjejících se formách svědectví o právním jednání“, přičemž respektuje „zvláštnosti dané dobou, místem, věcí a osobami, jichž se týká“.^[57] Studium listin se zabývá speciální obor – diplomatika. Oba dva termíny přitom souvisejí s latinským označením pro listinu – *diploma, atis, n.* Jako příklad listiny uvádím dokument, který je jedním z nejvýznamnějších pro české církevní dějiny, neboť dokládá povýšení pražského biskupství na arcibiskupství.

[57] Hlaváček, I. a kol. *Vademecum pomocných věd historických*. Jinočany: H+H, 2002, s. 206. ISBN 80-7319-004-4.

Povýšení pražského biskupství na arcibiskupství

Ecclesia Pragensis in metropolitanam erigitur, eidemque Litomyšlensis ac Olomucensis ecclesiae subiciuntur

.CL.

Avinione, 1344 Aprilis 30.

Clemens episcopus, s. s. d., ad p. r. m. Ex superne providencia maiestatis Romanus pontifex, constitutus in superne specula dignitatis, circa gregem dominicum sue cure commissum et ecclesiarum profectum, prout ex debito eidem incumbit officii pastoralis, diligenter prospicit et intendit et ecclesiarum ipsarum statum mutat et honorem accrescit, prout ipsarum ecclesiarum et locorum requirit necessitas, cause suadent rationabiles, catholici populi augmentum expostulat et salus exigit animarum. Sane quidem pro parte ch. in Ch. f. n. Johannis, regis Boemie illustris, et d. f. n. v. Karoli, marchionis Morauiensis, primogeniti sui, coram nobis et fratribus nostris, sancte Romane ecclesie cardinalibus, expositum extitit reverenter, quod Pragensis per decem et Olomucensis ecclesie ipsarumque civitates et dioceses in regno Boemie consistentes, que de Maguntina provincia existebant et subiacebant iure metropolitico archiepiscopo Maguntino, qui est pro tempore, ac ecclesie Maguntine eidem, a civitate Maguntina per duodecim dietas vel circa distabant, et quod incole dicti regni, qui locuntur idioma sclavonicum omnino diversum et non intelligibile incolis aliorum episcopatum dicte provincie, qui purum idioma theotonicum loqui noscuntur, sunt omnino diversi in idiomate ab eisdem (...) Quare pro parte ipsorum regis et primogeniti fuit nobis humiliter supplicatum, ut dictas Pragensem et Olomucensem ecclesias ab omni do-

minio et potestate dictorum archiepiscopi et ecclesie Maguntine eximere ipsamque ecclesiam Pragensem in metropolitanam et aliquas ecclesias in eisdem diocesibus sic diffusis in cathedrales erigere illasque ac praefatam Olomucensem ecclesiam dicte Pragensi ecclesie metropolitico iure subicere auctoritate apostolica dignaremur. (...) ecclesiam, civitatem et diocesim Pragensem predictas de ipsorum fratrum consilio et apostolice plenitudine potestatis auctoritate apostolica et ex certa nostra sciencia ab omni iurisdiccione, potestate ac subieccione archiepiscopi, qui est pro tempore, et dd. ff. capituli ecclesie Maguntine exnunc eximentes penitus et totaliter liberantes ac eam soli Romane ecclesie de cetero subiacere immediate perpetuo decernentes ipsam Pragensem ecclesiam (...) in metropolitanam erigimus (...)

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrarum exempcionum, liberacionis, ereccionum, subieccionis, voluntatis, inhibicionis et constitutionum infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignacionem omnipotentis dei et beatorum Petri et Pauli, apostolorum eius, se noverit incursum. D. Auinione II Kal. Maii p. n. a. secundo.

(*Acta Clementis VI. pontificis Romani 1342-1352*. Ed. L. Clicman. Pragae: Typis Gregerianis, 1903, č. 363, s. 209-211.)

Slovní zásoba

s. s. d. = servus servorum Domini^[58]

ad p. r. m. = ad perpetuam rei memoriam

specula, ae, f. – výšina

grex, gregis, m. – stádo (tj. lid)

prout – podle toho jak, jak

requiro, ere, quisivi, quisitum – požadovat, vyžadovat

salus, utis, f. – spása

ch. in Ch. f. n. = charissimus in Christo filius noster

d. f. n. v. = dilectus filius nobilis vir

marchio, onis, m. – markrabě

primogenitus, a, um – prvorozený

exsisto (existo), ere, exstiti (extiti), – stát se, vyvstat, vzejít

dioecesis, is, f. – diecéze

consisto, ere, stiti, – mít někde místo

disto, are – být vzdálen

idioma, atis, n. – mluva, nářečí

episcopatus, us, m. – biskupství

theutonicus, a, um – německý

supplico, are, avi, atum – (pokorně) prosit

eximo, ere, emi, emptum – vynímat

cathedralis ecclesia – katedrála

dd. ff. = dilecti filii (sg.) nebo dilectorum filiorum (pl.)

inhibicio = inhibitio, onis, f. – omezení

infringo, ere, fregi, fractum – přestoupit, porušit

temerarius, a, um – opovážlivý, nerozumný, nerozvážný

praesumo, ere, sumpsi, sumptum – odvažovat se

[58] Zkratky v této listině: *Acta Clementis VI. pontificis Romani 1342-1352*. Ed. L. Clicman. Praegae: Typis Gregerianis, 1903, č. 363, s. XIII–XIV.

p. n. a. = pontificatus nostri anno

XIII. Ars dictaminis a formuláře

Tato kapitola souvisí s předchozí kapitolou a především s kapitolou nazvanou „Korespondence“. Představuje ukázkou z oblasti teorie zabývající se skládáním listů (*ars dictaminis*) a ukázkou z tzv. formulářové sbírky. Pro přehlednost je na místě alespoň stručně objasnit obsah jednotlivých pojmů. Kromě toho, že se pojmem *ars dictaminis* rozumí především poučení o tvorbě listů (jak je to zřejmé z ukázky Alberichovy tvorby), samotný pojem *dictamen* znamená prozaické stylistické cvičení, které mohlo později sloužit i přímo jako vzor pro skutečnou korespondenci. Nakonec se tedy mohlo jednat v podstatě i o jakýsi formulář pro skládání (spíše soukromých) listů. Termín formulář se však v diplomacie používá častěji či přesněji pro vzory, které sloužily k sepisování listin.^[59] Formulářová sbírka však už zase může označovat soubor listin nebo listů.^[60]

První ukáзка pochází z díla *Breviarium de dictamine* Albericha z Montecassina. Alberich (Albericus Casinensis, kolem 1030 – po 1105) byl italským benediktinem, básníkem, autorem teologických, hagiografických, církevně-politických, gramaticko-rétorických a hudebněteoretických spisů a autorem *ars dictaminis* – „stylistických předpisů pro skládání oficiálních písem-

[59] Nechutová, J. *Latinská literatura*, s. 102–103.

[60] Hlaváček, I. a kol. *Vademecum*, s. 200.

ností“^[61] Ukázka představuje některé typy prologů listů (*prologi epistolarum*).

Druhou ukázkou je omluvný list z formulářové sbírky Jana ze Středy (Iohannes Noviforensis, 1344–1380), proslulého kancléře Karla IV. a biskupa v Litomyšli a Olomouci.^[62]

[61] Vidmanová, A. Albericus Casinensis. In SLS, s. 77.

[62] Spunar, P. Iohannes Noviforensis. In SLS, s. 328.

Alberich z Montecassina – *Breviarium de dictamine*

Prologi epistolarum

Prologi epistolarum multipliciter fiunt. In quibusdam enim nomen delegantis ponitur, nomen vero eius, cui delegatur, non ponitur, ut in preceptis regiis, de quibus superius patet; in quibusdam nomen et delegantis et cui delegatur ponitur, sed quam mittat, non delegat salutem vel huiusmodi aliquid non locatur, ut „Iohanni Petrus“; in quibusdam et nomen mittentis et nomen, cui mittitur, et salutem vel aliquid aliud huiusmodi, sed verbum, a quo hi regantur casus, in subauditione relinquunt, ut „Servius Honoratus Aquilino salutem“; in nonnullis omnia collocantur, ut „Cicero suo Ciceroni salutem dicit“.

In nonnullis prologis adiectiva personis, quibus epistole delegantur, ponuntur, sed eis, a quibus delegantur, non ponuntur, ut „venerabili fratri P. I. salutem“; in nonnullis – quod perrarum est reperire – adiectiva eis † in nonnullis et ei, quam delegant vel exoptant, ‘salutem’ competens adiectivum adiciunt, ut „Iohanni P. salutem in Christo perpetuam“.

Antiqui mittentium nomina semper solebant preponere; moderni, humilitatis causa, nisi excellentissima sit persona mittentis, semper ea consueverunt postponere; interdum etiam excellentissime persone, precipue humilitatis gratia, sua postponunt nomina.

Sciendum preterea non decere in epistolis omnibus eosdem prologos esse, sed pro diversitate quibus mittuntur et mittentium personarum diversos. (...)

Prologus epistole inferioris persone ad abbatem: „Reverentissimo ac sanctissimo cenobii Cassinensis abbati D. I. insolubile fidelitatis vinculum.“ (..)

Prologus epistule ad amicum: „Amico unanimi amicus unanimes B. A. idem velle et idem nolle in Domino.“ (..)

Prologus epistole domini ad servum vel ad militem: „P. fidei suo L. gratiam et bonam voluntatem.“

Prologus epistole servi ad dominum: „Domino suo Iohanni P. debite servitutis obsequium.“ (..)

(Alberico de Montecassino. *Breviarium de dictamine*. Ed. F. Bognini. Firenze – Sismel – Edizioni del Galluzzo, 2008, s. 40-43. ISBN 88-8450-265-9.)

Slovní zásoba

delego, are, avi, atum – odesílat

salus, utis, f. – pozdrav

perrarus – velmi řídký

exopto, are, avi, atum – dožadovat se, toužit po něčem

competens, entis – vhodný, náležitý

prepono = praepono, ere, posui, positum – klást napřed

Cassinensis, e – týkající se Monte Cassina

insolubilis, e – nepomíjející

Cancellaria Iohannis Noviforensis

Olomucensis archiepiscopo Pragensi, ut excuset eum coram imperatore, quia venire propter inevitabiles casus non possit.

Reverendissime etc. Carissimi domini mei Imperatoris ab eo tempore, quo transmisit in marchiam, nullam umquam recepi, licet legatus nunc michi scripsit in literis suis, quas hodie una cum ipsius in die s. Crispini primum accepi, intimaverit michi (sic!), quod ad me cesaris litere dudum debuerant pervenisse et quamvis ego toto cordis ardore semper existam dispositus domini nostri communis ac eciam vestris, pater Reverendissime, mandatis et literis obedire, nunc tamen corpore sum adeo debilis et sic notabili oculorum langwore constringor, quod vix in ipsa mea domo de commodo ad commodum cum adiutorio hominum transire valeam, ne dum longi itineris laboribus exerceri. Ideoque Rev. pater etc. dignetur V^a D. me super hiis ad presens excusatum habere propter necessitates inevitabiles, quas auditis, et similiter erga Ser. communis domini nostri magnificentiam et apud d. legatum similiter graciousius excusare, nam nulla ratione metuendissime Dⁿⁱ V^e talia scriberem, nisi manifesta forent publice nocioni. Personam vestram etc...

(Cancellaria Iohannis Noviforensis episcopi Olomucensis, 1364–1380. Herausgegeben von F. Tadra. Wien: A. Holzhausen, 1886, č. 94, s. 85–86.)

Slovní zásoba

marchia, ae, f. – markrabství

langwor = languor, oris, m. – nemoc

XIV. Odborné texty

Do této kapitoly řadím ukázky ze speciálních odvětví, jako je teologie, filozofie, alchymie, sedm svobodných umění, právo, lékařství nebo zoologie.

Teologie

Ačkoli zde uvádím některé texty jako teologické a některé jako filozofické, přísné oddělování těchto dvou disciplín není při posuzování středověké tvorby vůbec jednoduché. Není se ostatně čemu divit, uvědomíme-li si, jak vypadal systém středověkého univerzitního vzdělávání. Pro odvětví teologie jsem vybrala ukázky z děl dvou významných a dostatečně známých autorů – Petra Lombarda a Tomáše Akvinského.

Petrus Lombardus (kolem 1095–1164) byl teologem, ale také filozofem a od r. 1159 pařížským biskupem.^[63] Své nejvýznamější dílo – *Libri quattuor sententiarum*, které se stalo teologickou učebnicí středověku, která platila až do světové reformace,^[64]

[63] Mráz, M. Petrus Lombardus. In SLS, s. 459.

[64] Hödl, L. P. Lombardus. In *Lexikon des Mittelalters*. Band V, 1977. Stuttgart, Weimar 1999.

dokončil pravděpodobně v roce 1151 nebo 1152.^[65] Lombardus v tomto díle systematicky uspořádal vybrané výroky církevních Otců (o Bohu, Kristu, lidech atd.),^[66] a to do čtyř knih – předmětem první knihy byla nauka o Bohu, předmětem druhé nauka o stvoření, předmětem třetí nauka o spáse a předmětem čtvrté nauka o svátostech a eschatologie.^[67] Vznikly stovky výkladů tohoto díla.

V uvedených ukázkách Lombardus definuje strach – velmi důležitý pojem křesťanského myšlení. Ukázka obsahuje řadu biblických citací a aluzí, které jsou zvládnutěny uvozovkami nebo kurzivou. Úkol proto bude tentokrát obtížnější – nejen přeložit, ale také dohledat biblická místa, na něž se Lombardus odvolává.

Další ukázka se bude týkat teologie Tomáše Akvinského. Tomáš Akvinský (Thomas Aquinas, 1224/25–1274) se sice vzdělával v benediktinském klášteře Monte Cassino, ale nakonec se stal významným dominikánem. Podobně jako Lombard byl teologem, ale i filozofem. Jeho dílo je typickým příkladem toho, že se filozofické a teologické prvky často prolínají i v celé řadě děl.^[68] Pokud jde o teologii, *Summa theologiae* je považována za

[65] M. Mráz (v SLS, s. 459) uvádí jako pravděpodobné roky sepsání 1050–1052. De Ghellinck uvádí rozmezí let 1145–1151 (de Ghellinck, J. Peter Lombard. In CE. Vol. 11. New York 1911.).

[66] V. Flajšhans v úvodu Svobodova českého překladu *Mistra Jana Husi Sebrané spisy III. Spisy latinské. Díl 3*. Praha: J. R. Vilímek, 1904, s. 5.

[67] Heinzmann, R. *Středověká filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000, s. 145. ISBN 80-7182-105-5.

[68] Floss, K. Petrus, Lombardus. In *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, s. 413. ISBN 80-7182-064-4.

Akvinského nejvýznamnější a nejgeniálnější počín. Psal ji v letech 1267–1273, ale nedokončil ji. Ukázka se týká Akvinského postupného vymezování předmětu a postavení tzv. *doctrina sacra*. Jeho názor byl přitom ovlivněn tím, že se snažil najít vyvážený vztah mezi filozofií a teologií, obory, které podle něj potřebují samostatnost, avšak nestojí ani proti sobě.^[69]

[69] Heinzmann, R. *Středověká filosofie*, s. 208–209, 226; Floss, K. Petrus Lombardus, In *Filosofický slovník*, s. 413–414.

Petrus Lombardus – *Libri quattuor sententiarum*

Liber III, dist. XXXIV, cap. 4. – O strachu

1. **Plena timorum distinctio.** Et quia de timore tractandi nobis occurrit locus, sciendum est quatuor esse timores, scilicet mundanum sive humanum, servilem, initialem, castum vel fili-alem sive amicalem. — Cassiodorus*. Humanus timor est, ut ait Cassiodorus, quando „timemus pati pericula carnis vel perdere bona mundi“; propter quod delinquimus. Hic timor malus est, qui „in primo gradu cum mundo deseritur“; quem Dominus prohibet in Evangelio dicens: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus* etc.— Augustinus*. Timor autem servilis est, ut ait Augustinus, „cum per timorem gehennae continet se homo a peccato“, „quo praesentiam iudicis et poenas metuit et timore facit, quidquid boni facit, non timore amittendi aeternum bonum, quod non amat, sed timore patiendi malum, quod formidat. Non timet, ne perdat amplexus pulcherrimi Sponsi, sed timet, ne mittatur in gehennam. Bonus est iste timor et utilis“, licet insufficiens; per quem „fit paulatim consuetudo iustitiae“. — Et succedit initialis timor, quando „incipit, quod durum erat amari“, et sic incipit „excludi servilis timor a caritate“. — Et succedit deinde timor castus sive amicalis, „quo timemus, ne sponsus tardet, ne discedat, ne offendamus, ne eo careamus. Timor iste de amore venit. Ille quidem servilis est utilis, sed non *permanens in aeternum* ut iste“. „Timor divinus comes est per omnes gradus“.

(Petrus Lombardus. *Sententiae in IV libris distinctae*. Ed. I. Brady. Grottaferrata: Ed. Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas,

1971-1981, liber III, dist. XXXIV, cap. 4, s. 192-193. Spicilegium
Bonaventurianum 4-5.)

Slovní zásoba

Spiritus, us, m. – Duch

tracto, are, avi, atum – zabývat se, probírat, pojednávat

occurro, ere, curri, cursum – namanout se, naskytnout se

castus, a, um – mravně čistý

perdo, ere, didi, ditum – zmařit, zničit

contineo, ere, tinui, – – držet na uzdě, zdržovat

prohibeo, ere, ui, itum – nepřipouštět, zakazovat

formido, are, avi, atum – hrozit se

caritas, atis, f. – láska

amplexus, us, m. – objetí

paulatim – pomalu

tardo, are, avi, atum – meškat

aeternum, i, n. – věčnost

2. **Collatio praedictorum.** Et attende, quod quatuor hic distinguuntur timores, cum supra Beda dixerit duos esse. Sed Beda humanum timorem praetermisit et nomine servilis duos, quos hic distinximus, complexus fuit, scilicet servilem et initialem. Amicalem vero castum dicit.

3. Augustinus quoque servilem et castum timorem aperte discernit, dum Epistolae ad Romanos illum locum exponit. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, ita dicens: „Duo timores hic insinuantur: unus, qui est in perfecta caritate, scilicet timor castus; alter, qui non est in caritate, id est servilis, in quo quamvis Deo credatur, non tamen in Deum; etsi bonum fiat, non tamen bene“. „Nemo enim invitus bene facit, etiamsi bonum est, quod facit“.

(Petrus Lombardus. *Sententiae in IV libris distinctae*. Ed. I. Brady. Grottaferrata: Ed. Collegii S. Bonaventurae ad Claras Aquas, 1971-1981, liber III, dist. XXXIV, cap. 4, s. 193-194. Spicilegium Bonaventurianum 4-5.)

Slovní zásoba

distinguo, ere, stinxi, stinctum – rozlišovat

praetermitto, ere, misi, missum – pomíjet, vynechávat

expono, ere, posui, positum – vykládat

insinuo, are, avi, atum – oznámit, sdělit

invitus, a, um – proti vůli

Tomáš Akvinský – *Summa theologiae*

Prima pars, Quaestio 1, Prooemium – O teologii (vymezení otázek)

Et ut intentio nostra sub aliquibus certis limitibus comprehendatur, necessarium est primo investigare de ipsa sacra doctrina, qualis sit et ad quae se extendat. Circa quae quaerenda sunt decem. Primo: de necessitate huius doctrinae. Secundo: utrum sit scientia. Tertio: utrum sit una vel plures. Quarto: utrum sit speculativa vel practica. Quinto: de comparatione eius ad alias scientias. Sexto: utrum sit sapientia. Septimo: quid sit subiectum eius. Octavo: utrum sit argumentativa. Nono: utrum uti debeat metaphoricis vel symbolicis locutionibus. Decimo: utrum Scriptura sacra huius doctrinae sit secundum plures sensus exponenda. (...)

(*Sancti Thomae Aquinatis Summa theologiae. Prima pars.* Madrid: La Editorial Catolica, 1956.)

Slovní zásoba

prooemium, ii, n. – úvod, začátek

intentio, onis, f. – pozornost, záměr

comprehendo, ere, prehendi, prehensum – pevně uchopit,
upevnit

limes, itis, m. – mez, hranice

investigo, are, avi, atum – bádát

extendo, ere, tendi, tentum/tensum – vztahovat se

speculativus, a, um – spekulativní

practicus, a, um – praktický

subicio, ere, ieci, iectum – podřadovat

locutio, onis, f. – mluva, řeč

Scriptura, ae, f. sacra – Písmo svaté

sensus, us, m. – smysl

Articulus 2 – Otázka, zda je teologie vědou

q. 1 a. 2 arg. 1: Ad secundum sic proceditur. Videtur, quod sacra doctrina non sit scientia. 1. Omnis enim scientia procedit ex principiis per se notis. Sed sacra doctrina procedit ex articulis fidei, qui non sunt per se noti, cum non ab omnibus concedantur, *non enim omnium est fides*, ut dicitur II Thess. 3, 2. Non igitur sacra doctrina est scientia.

arg. 2: Praeterea scientia non est singularium. Sed sacra doctrina tractat de singularibus, puta de gestis Abrahae, Isaac et Iacob et similibus. Ergo sacra doctrina non est scientia.

Sed contra est, quod Augustinus dicit, XIV De Trinitate, huic scientiae attribuitur illud tantummodo, quo fides saluberrima gignitur, nutritur, defenditur, roboratur. Hoc autem ad nullam scientiam pertinet nisi ad sacram doctrinam. Ergo sacra doctrina est scientia.

Respondeo dicendum sacram doctrinam esse scientiam. Sed sciendum est, quod duplex est scientiarum genus. Quaedam enim sunt, quae procedunt ex principiis notis lumine naturali intellectus, sicut arithmetica, geometria et huiusmodi. Quaedam vero sunt, quae procedunt ex principiis notis lumine superioris scientiae, sicut perspectiva procedit ex principiis notificatis per geometriam et musica ex principiis per arithmetica notis. Et hoc modo sacra doctrina est scientia, quia procedit ex principiis notis lumine superioris scientiae, quae scilicet est scientia Dei et beatorum. (...)

(*Sancti Thomae Aquinatis Summa theologiae. Prima pars.* Madrid: La Editorial Catolica, 1956.)

Slovní zásoba

procedo, ere, cessi, cessum – vycházet, postupovat

articulus, i, m. – článek

fides, ei, f. – víra

concedo, ere, cessi, cessum – připustit

singularis, e – týkající se jednotlivce, jednotlivý, jako subst.
jednotlivost; non est

singularium (gen. pl.) – netýká se jednotlivostí

tracto, are, avi atum – zabývat se, pojednávat

Trinitas, atis, f. – sv. Trojice

attribuo, ere, tribui, tributum – přiřadit

roboro, are, avi, atum – posilovat

pertineo, ere, tinui, – – týkat se

lumen, inis, n. – světlo

notifico, are, avi, atum – učinit známým

Articulus 5 – Srovnání teologie s jinými vědami

(...) q. 1 a. 5 ad 2: Ad secundum dicendum, quod haec scientia accipere potest aliquid a philosophicis disciplinis, non quod ex necessitate eis indigeat, sed ad maiorem manifestationem eorum, quae in hac scientia traduntur. Non enim accipit sua principia ab aliis scientiis, sed immediate a Deo per revelationem. Et ideo non accipit ab aliis scientiis tanquam a superioribus, sed utitur eis tanquam inferioribus et ancillis; sicut architectonicae utuntur subministrantibus, ut civilis militari. Et hoc ipsum, quod sic utitur eis, non est propter defectum vel insufficientiam eius, sed propter defectum intellectus nostri; qui ex his, quae per naturalem rationem (ex qua procedunt aliae scientiae) cognoscuntur, facilius manuducitur in ea, quae sunt supra rationem, quae in hac scientia traduntur.

(Sancti Thomae Aquinatis Summa theologiae. Prima pars. Madrid: La Editorial Catolica, 1956.)

Slovní zásoba

indigeo, ere, gui, – (+ abl. nebo gen.) – potřebovat (něco)

immediate – bezprostředně

revelatio, onis, f. – zjevení

ancilla, ae, f. – služka

architectonica, ae (architectonice, es), f. – architektura, umění
stavět

militaris, e – vojenský

defectus, us, m. – nedostatek

insufficiencia, ae, f. – nedostatečnost

Filozofie

Jako jednoho z významných představitelů středověké filozofie lze uvést Anselma z Canterbury (Anselmus Cantuarensis, 1033/34–1109). Byl to italský benediktin, teolog a nakonec i arcibiskup v Canterbury.^[70] Z jeho tvorby vybírám dílo *Proslogion* (= Oslovení), které sepsal pro řádové bratry a původně jej nazval *Fides quaerens intellectum*, což je výrok naprosto vystihující i obsah první ukázky. V ní se objevuje známý Anselmův výrok „credo, ut intelligam“, který se také někdy používá pro popis jeho filozofického či teologického programu. Další dvě ukázky jsou již aplikací tohoto programu a Anselmova zdůraznění jak víry, tak i rozumu. Jedná se o výňatky z Anselmova důkazu Boží existence (rovněž z díla *Proslogion*) a o alespoň krátkou demonstraci toho, jak Anselm hledá tzv. *unum argumentum* Boží existence.^[71]

Další ukázka pochází z tvorby Rogera Bacona (Rogerus Bacon, kolem 1214–1292). Byl to anglický filozof, teolog, přírodovědec.^[72] *Opus maius* a *Opus tertium*, z něhož jsem vybrala ukázku pro další kapitolu, napsal pro papeže Klementa IV.^[73] Ukázka z *Opus maius* dokládá důležitost zkušenosti a především samotného experimentu v procesu poznávání.

[70] Mráz, M. – Vidmanová, A. Anselmus Cantuarensis. In SLS, s. 94.

[71] Heinzmann, R. *Středověká filozofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000, s. 170–175. ISBN 80–7182–105–5.

[72] Floss, P. Bacon Roger. In *Filosofický slovník*, s. 42.

[73] Mráz, M. Rogerus Bacon. In SLS, s. 507.

Anselm z Canterbury – Proslogion

Cap. 1 – Věřím, abych porozuměl

(...) Fateor, Domine, et gratias ago, quia creasti in me hanc imaginem tuam, ut tui memor te cogitem, te amem. Sed sic est abolita attritione vitiorum, sic est offuscata fumo peccatorum, ut non possit facere, ad quod facta est, nisi tu renoves et reformes eam. Non tento, domine, penetrare altitudinem tuam, quia nullatenus comparo illi intellectum meum; sed desidero aliquatenus intelligere veritatem tuam, quam credit et amat cor meum. Neque enim quaero intelligere, ut credam, sed credo, ut intelligam. Nam et hoc credo: quia nisi credidero, non intelligam.

(Anselmus Cantuariensis. Proslogion. In *S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi Opera omnia*. Vol. I. Ed. F. S. Schmitt. Edinburg: apud Thomam Nelson et filios, 1946, s. 100.)

Slovní zásoba

fateor, eri, fassus sum – vyznávat

quia – že

cogito, are, avi, atum (+ak.) – pomýšlet (na něco), přemýšlet;

Anselm byl přesvědčen, že člověk se nesmí svým úvahám vyhýbat

aboleo, ere, evi, itum – vymazávat z paměti

attritio, onis, f. – odírání, ničení

vitium, ii, n. – hřích, nectnost

offusco, are, avi, atum – zatemňovat

altitudo, inis, f. – výšina, vznešenost

nullatenus – nijak

intellectus, us, m. – porozumění

quaero, ere, sivi, itum – chtít, snažit se

Cap. 2 – Nutnost Boží existence

(...) Et quidem credimus te esse aliquid, quo nihil maius cogitari possit. (...) Nam cum pictor praecogitat, quae facturus est, habet quidem in intellectu, sed nondum intelligit esse quod nondum fecit. (...) Convincitur ergo etiam insipiens esse vel in intellectu aliquid, quo nihil maius cogitari potest, quia hoc, cum audit, intelligit et quidquid intelligitur, in intellectu est. Et certe id, quo maius cogitari nequit, non potest esse in solo intellectu. Si enim vel in solo intellectu est, potest cogitari esse et in re; quod maius est. Si ergo id, quo maius cogitari non potest, est in solo intellectu: idipsum, quo maius cogitari non potest, est, quo maius cogitari potest. Sed certe hoc esse non potest. Existit ergo procul dubio aliquid, quo maius cogitari non valet, et in intellectu et in re.

(Anselmus Cantuariensis. Proslogion. In *S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi Opera omnia*. Vol. I. Ed. F. S. Schmitt. Edinburg: apud Thomam Nelson et filios, 1946, s. 101-102.)

Slovní zásoba

quo – v ablativu srovnávacím

cogito, are, avi, atum – myslet

pictor, oris, m. – malíř

praecogito, are, avi, atum – napřed promyslet, rozmyslet si

nondum – ještě ne

vel – již, aspoň

procul dubio – jistě, beze vší pochybnosti

Cap. 3 – Nelze myslet, že Bůh není

(..) Sic ergo vere est aliquid, quo maius cogitari non potest, ut nec cogitari possit non esse. Et hoc es tu, domine deus noster. Sic ergo vere es, domine, deus meus, ut nec cogitari possis non esse. Et merito. Si enim aliqua mens posset cogitare aliquid melius te, ascenderet creatura super creatorem et iudicaret de creatore; quod valde est absurdum. Et quidem quidquid est aliud praeter te solum, potest cogitari non esse. (..)

(Anselmus Cantuariensis. Proslogion. In *S. Anselmi Cantuariensis archiepiscopi Opera omnia*. Vol. I. Ed. F. S. Schmitt. Edinburg: apud Thomam Nelson et filios, 1946, s. 103.)

Slovní zásoba

merito – zaslouženě, právem

ascendo, ere, scendi, scensum – vyvýšit se

creatura, ae, f. – stvoření

creator/Creator, oris, m. – Stvořitel

absurdus, a, um – nesmyslný

Roger Bacon – *Opus maius*

Pars sexta – De scientia experimentalis

Cap. 1: (...) nunc volo revolvere radices a parte Scientiae Experimentalis, quia sine experientia nihil sufficienter scire potest. Duo enim sunt modi cognoscendi, scilicet per argumentum et experimentum. Argumentum concludit et facit nos concedere conclusionem, sed non certificat neque removet dubitationem, ut quiescat animus in intuitu veritatis, nisi eam inveniat via experientiae; quia multi habent argumenta ad scibilia, sed quia non habent experientiam, negligunt ea nec vitant nociva nec persequuntur bona. Si enim aliquis homo, qui nunquam vidit ignem, probavit per argumenta sufficientia, quod ignis comburit et laedit res et destruit, nunquam propter hoc quiesceret animus audientis, nec ignem vitaret, antequam poneret manum vel rem combustibilem ad ignem, ut per experientiam probaret, quod argumentum edocebat. Sed assumpta experientia combustionis certificatur animus et quiescit in fulgore veritatis. Ergo argumentum non sufficit, sed experientia.

(*The 'Opus maius' of Roger Bacon*. Vol. II. Ed. J. H. Bridges. Oxford: Clarendon Press, 1897, s. 167-168.)

Slovní zásoba

radix, radicis, f. – kořen

experientia, ae, f. – zkouška, pokus

sufficienter – dostatečně

conclusio, onis, f. – závěr

certifico, are, avi, atum – utvrdit

dubitatio, onis, f. – váhání, nejistota

intuitus, us, m. – pohled

scibilis, e – poznatelný, přístupný vědění

probo, are, avi, atum – dovozovat

comburo, ere, ussi, ustum – spálit

vito, are, avi, atum – vyhýbat se

combustibilis, e – hořlavý

assumo, ere, sumpsi, sumptum – přibírat

combustio, onis, f. – spálení

sufficio, ere, feci, fectum – stačit

Alchymie

Stejně jako v předchozí kapitole i zde uvádím ukázkou z díla Rogera Bacona, tentokrát z jeho *Opus tertium*. Bacon v tomto textu uvažuje o předmětu, užitečnosti a dělení alchymie.

Roger Bacon – *Opus tertium*

Cap. 12 – Předmět alchymie a její význam

Sed alia est scientia, quae est de rerum generatione ex elementis et de omnibus rebus inanimatis: ut de elementis et de humoribus simplicibus et compositis; de lapidibus communibus, gemmis, marmoribus; de auro et caeteris metallis; de sulphuribus et salibus et atramentis; de azurio et minio et caeteris coloribus; de oleis et bituminibus ardentibus et aliis infinitis, de quibus nihil habemus in libris Aristotelis; nec naturales philosophantes sciunt de his, nec totum vulgus Latinorum. Et quia haec scientia ignoratur a vulgo studentium, necesse est, ut ignorent omnia, quae sequuntur de rebus naturalibus; scilicet de generatione animatorum, ut vegetabilium et animalium et hominum; quia ignoratis prioribus necesse est ignorari, quae posteriora sunt. Generatio enim hominum et brutorum et vegetabilium est ex elementis et humoribus et communicat cum generatione rerum inanimatarum. Unde propter ignorantiam istius scientiae non potest sciri naturalis philosophia vulgata, nec speculativa medicina, nec per consequens practica.

(Roger Bacon. Opus tertium. In *Fr. Rogeri Bacon Opera quaedam hactenus inedita*. Vol. I. Ed. J. S. Brewer. London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1859, s. 39.)

Slovní zásoba

generatio, onis, f. – vznik

elementa, orum, n. – prvky; srov. např. vývoj představ
v antické filozofii

lapis, idis, m. – kámen

gemma, ae, f. – drahokam

metallum, i, n. – kov

sulphur, uris, n. – síra

sal, salis, m. – sůl

atramentum, i, n. – černidlo (skalice modrá)

minium, ii, n. – surová rumělka, později i suřík, kterým se
rumělka nahrazovala

vegetabilis, e – rostlinný; vegetabilia, ium, n. – rostliny

brutus, a, um – nerozumný, přenes. zvíře

Dělení alchymie a další doklad její užitečnosti

(..) et haec scientia est alkimia speculativa, quae speculatur de omnibus inanimatis et tota generatione rerum ab elementis. Est autem alkimia operativa et practica, quae docet facere metalla nobilia et colores et alia multa melius et copiosius per artificium, quam per naturam fiant. Et hujusmodi scientia est major omnibus praecedentibus, quia majores utilitates producit. Nam non solum expensas et alia infinita reipublicae potest dare, sed docet invenire talia, quae vitam humanam possunt prolongare in multa tempora, ad quae per naturam produci potest. Sed nos morimur citius longe, quam deberemus, et hoc propter defectum regiminis sanitatis a juventute et propter hoc, quod patres nostri dant nobis complexionem corruptam, propter eundem defectum regiminis sui; unde senectus citius contingit et mors ante terminos, quos Deus constituit nobis.

(Roger Bacon. Opus tertium. In *Fr. Rogeri Bacon Opera quaedam hactenus inedita*. Vol. I. Ed. J. S. Brewer. London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1859, s. 40.)

Slovní zásoba

alkimia (= alchymia), ae, f. – alchymie; výraz alkimia (rovněž alquimia, alchimia, alchemia), pocházející z arabštiny, se začal v evropském prostředí používat ve 12. st.^[74]

specular, ari, atus sum – zkoumat
operativus, a, um – tvořivý
artificium, ii, n. – umění, nauka
praecedo, ere, cessi, cessum – předcházet
invenio, ire, veni, ventum – (vy)nalézat
defectus, us, m. – nedostatek
sanitas, atis, f. – zdraví
complexio, onis, f. – tělesná konstituce

[74] Haage, B. D. *Středověká alchymie*. Přel. R. Fialová. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 13-14. ISBN 80-7021-471-6.

Septem artes liberales

Svobodná umění (*artes liberales*) měla významné postavení již v antice (srov. např. Marcus Terentius Varro – *Disciplinae* z 2.–1. st. př. Kr.). Pojem *ars* v antice a poté ani ve středověku neznamenal umění v dnešním slova smyslu, ale znamenal nauku, která vymezuje úzká pravidla. Boëthius rozdělil svobodná umění, jejichž počet se na sklonku antiky ustálil na sedmi, do dvou skupin – na tzv. trivium (rétorika, gramatika, dialektika) a kvadrivium (matematika, geometrie, astronomie, musika). Významně ovlivnil vývoj a popularizaci *artes* také na počátku 5. st. Martianus Minneius Capella Felix svým dílem *De nuptiis Philologiae et Mercurii*, do něhož zahrnul sedm svobodných umění jako celek a dovedl výklad o nich do takové podoby, která se stala výchozí pro středověké autory včetně Isidora ze Sevilly (Isidorus Hispalensis, mezi 560 a 570–636),^[75] z jehož velkolepého encyklopedického díla *Etymologie* budou následovat ukázky. V nich Isidor vysvětluje názvy a popisuje obsah jednotlivých umění. Isidor na tomto díle, v němž se svobodnými uměními zabývá v prvních třech knihách, pracoval několik desítek let. Na konci života jej předal, ačkoli stále nespokojen, ke korektuře blízkému příteli biskupu Braulionovi, který text rozčlenil do dvaceti knih.^[76] V tomto krátkém přehledu však nesmím pro toto období opomenout zmínit ještě jednoho Isidorova předchůdce – Cassiodora – jehož *Institutiones divinarum et saecularum litte-*

[75] Vše úvod J. Kalivody k vydání Isidor ze Sevilly. *Etymologiae I-III*. Přel. D. Korte, Praha: Oikoymenh, 2000, s. 39–40. A. Vidmanová v SLS na s. 337 uvádí rok narození 561.

[76] Tamtéž, s. 27.

rarum představují první křesťanskou příručku církevních věd a laických artes.^[77]

[77] Curtius, E. R. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998, s. 50–53. ISBN 80-86138-07-0.

Isidor ze Sevilly – *Etymologiae*

Liber I/1 – De grammatica

Grammatica est scientia recte loquendi et origo et fundamentum liberalium litterarum. Haec in disciplinis post litteras communes inventa est, ut iam qui didicerant litteras, per eam recte loquendi rationem sciant. Grammatica autem a litteris nomen accepit. Γράμματα enim Graeci litteras vocant. Ars vero dicta est, quod artis praeceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a virtute, quam scientiam vocaverunt.

(Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX. Ed. W. M. Lindsay. Oxford: E typographeo Clarendoniano, 1911, Liber I/1; pozn. edice nemá strany.)

Slovní zásoba

litterae, arum, f. – nauky, vzdělanost, učenost

ratio, onis, f. – způsob

praeceptum, i, n. – návod

consisto, ere, stiti, – – zakládat se (na něčem)

traho, ere, traxi, tractum – přejímat, přisvojit si

Liber II/1 – De rhetorica eiusque nomine

Rhetorica est bene dicendi scientia in civilibus quaestionibus, [eloquentia copia] ad persuadendum iusta et bona. Dicta autem rhetorica Graeca appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν, id est a copia locutionis; ῥῆσις enim apud Graecos locutio dicitur, ῥήτωρ orator. Coniuncta est autem Grammaticae arti Rhetorica. In Grammatica enim scientiam recte loquendi discimus; in Rhetorica vero percipimus, qualiter ea, quae didicimus, proferamus.

(Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX. Ed. W. M. Lindsay. Oxford: E typographeo Clarendoniano, 1911. Liber II/1.)

Slovní zásoba

quaestio, onis, f. – vyšetřování, případ

coniungo, ere, iunxi, iunctum – spojit

percipio, ere, cepi, ceptum – učit se, poznávat

profero, ferre, tuli, latum – mluvit, říkat, citovat

Liber II/22 – De dialectica

Dialectica est disciplina ad disserendas rerum causas inventa. Ipsa est philosophiae species, quae Logica dicitur, id est rationalis definiendi, quaerendi et disserendi potens. Docet enim in pluribus generibus quaestionum, quemadmodum disputando vera et falsa diiudicentur. Hanc quidam primi philosophi in suis dictionibus habuerunt, non tamen ad artis redegere peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam huius doctrinae argumenta perduxit et Dialecticam nuncupavit pro eo, quod in ea de dictis disputatur. Nam λεκτόν dictio dicitur. Ideo autem post Rhetoricam disciplinam Dialectica sequitur, quia in multis utraque communia existunt.

(Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX. Ed. W. M. Lindsay. Oxford: E typographeo Clarendoniano, 1911. Liber II/22.)

Slovní zásoba

dissero, ere, serui, sertum – rozebírat (řečí), vykládat (podle pravidel logiky)

species, ei, f. – druh

quaero, ere, sivi, situm – vyhledávat, dotazovat se, zkoumat

quemadmodum – jak, kterým způsobem

disputo, are, avi, atum – rozvažovat, hovořit, rozebírat

diuidico, are, avi, atum – rozeznávat

dictio, onis, f. – promluva, přednáška, přednášení (obhajoba)

habeo, ere, ui, itum – ovládat

nuncupo, are, avi, atum – nazývat

Liber III/praefatio – De mathematica

Mathematica Latine dicitur doctrinalis scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas est, quam intellectu a materia separantes vel ab aliis accidentibus, ut est par, impar, vel ab aliis huiusmodi in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quattuor: id est Arithmetica, Musica, Geometria et Astronomia. Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Musica est disciplina, quae de numeris loquitur, qui inveniuntur in sonis. Geometria est disciplina magnitudinis et formarum. Astronomia est disciplina, quae cursus caelestium siderum atque figuras contemplatur omnes atque habitudines stellarum.

(Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX. Ed. W. M. Lindsay. Oxford: E typographeo Clarendoniano, 1911. Liber III/praefatio.)

Slovní zásoba

doctrinalis, e – teoretický; srov. doctrina, ae, f.

considero, are, avi, atum – rozvažovat

accidens, entis – nahodilý, naskytující se smyslům; ve

filozofické terminologii se na základě tohoto významu

běžně překládá jako akcident nebo případek

(od accido, ere, cidi – přihodit se, připadnout)

par, paris – sudý

tracto, are, avi, atum – zabývat se, probírat

ratio, cinatio, onis, f. – úsudek

numerabilis, e – (s)počítatelný

sonus, i, m. – zvuk, tón

sidus, sideris, n. – souhvězdí, hvězda

contemplor, ari, atus sum – pozorovat

stella, ae, f. – hvězda

Právo

Ukázky z oblasti práva pocházejí z brněnské právní knihy. První ukázka je výňatkem ze souboru privilegií, konkrétně z úvodního privilegia českého krále Václava I. z ledna r. 1243 pro město Brno, které je považováno za nejstarší obsáhlý soubor městského práva v českých zemích.^[78] Druhá ukázka pochází z druhé části právní knihy, tj. z jejího jádra.

Právní kniha města Brna (z pol. 14. st.)

Iura originalia – o dokazování vraždy

(3) Si autem homicida deprehensus fuerit in ipso actu cum gladio cruentato et si iudex hoc probare poterit cum sex idoneis ac honestis personis et uno iurato, capite puniatur; si vero iudex predictas personas non habuerit ad probandum, probet metquentus, duobus videlicet iuratis et aliis duobus honestis viris, ita ut de predictis sex viris vel de quatuor sequentibus nullus inimicus vel emulus extiterit interfectoris, capite puniatur.

(*Právní kniha města Brna z poloviny 14. století I.* Ed. M. Flodr. Brno: Archiv města Brna, 1990, s. 142–143. ISBN 80–7029–041–2.)

[78] *Iura originalia civitatis Brunensis. Privilegium českého krále Václava I. z ledna roku 1243 pro město Brno.* Ed. M. Flodr. Brno: SNIP, 1993, s. 29. ISBN 80–85765–01–2.

Slovní zásoba

homicida, ae, m. – vrah

deprehendo, ere, hendi, hensum – chytit

cruentatus, a, um – krvavý, zkrvavený

probo, are, avi, atum – dokázat

iuratus, a, um – vázaný přísahou

predico, ere, dixi, dictum – předesílat, napřed se zmiňovat

emulus = aemulus, a, um – soupeřivý, závistivý

Iura originalia – o potrestání vraha, který se nedostavil k soudu

(4) Si autem homicida legitimis citatus edictis coram iudicio non comparuerit, iudex eum proscriptum denunciaret et prima pars bonorum suorum iudici, altera pars actoribus, tertia vero cedat liberis et uxori; verum si liberis et uxore careat homicida, qui proscriptioe dampnatur, prima pars bonorum suorum iudici, altera pars actoribus, tertia vero ecclesiis egentibus et ad vias reformandas de communi consilio impendatur.

(Právní kniha města Brna z poloviny 14. století I. Ed. M. Flodr. Brno: Archiv města Brna, 1990, s. 143. ISBN 80-7029-041-2.)

Slovní zásoba

edictum, i, n. – nařízení

compareo, ere, parui, – – ukazovat se, objevovat se

proscribo, ere, scripsi, scriptum – vyhlásit někoho za psance

denuncio = denuntio, are, avi, atum – veřejně vyhlásit, oznámit

actor, oris, m. – žalobce

impendo, ere, endi, ensum – vynakládat

Iura originalia – délka vrahova vyhnanství

(5) Igitur, quicumque pro homicidio in proscriptionem devenit, in ipsa per annum et diem omnium interventu destitutus et auxilio permanebit. Decrevimus eciam, ut quicumque propter homicidium dampnetur exilio, finito anno et die nequam civitatem intrabit, antequam marcam argenti civitati assignet.

(Právní kniha města Brna z poloviny 14. století I. Ed. M. Flodr. Brno: Archiv města Brna, 1990, s. 143. ISBN 80-7029-041-2.)

Slovní zásoba

interventus, us, m. – zásah, přímluva

destituo, ere, stitui, stitutum – zbavovat, připravovat (o něco)

marca, ae, f. – hřivna

assigno, are, avi, atum – dát

Iura originalia – o odplatě za zranění

(9) Nunc de vulneribus duximus adnectendum. Si quis civium alicui manum amputaverit vel pedem aut nasum aut aliquod [nobile] membrum abstulerit, iudici pro pena quinque talenta solvet, passo dampnum [X talenta] componet; si vero, qui dampnum fecit, denarios habere non poterit, secundum legem iudicetur de ipso: oculum pro oculo, manum pro manu et sic de ceteris membris; si fieri vult inculpabilis, probet innocenciam suam metsecundus probabilium virorum et uno iurato; et si non poterit hos habere, probet metseptimus probabilium virorum et liber sit.

(Právní kniha města Brna z poloviny 14. století I. Ed. M. Flodr. Brno: Archiv města Brna, 1990, s. 143. ISBN 80-7029-041-2.)

Slovní zásoba

adnecto, ere, nexui, nexum – připojovat

amputo, are, avi, atum – uřezat, useknout

pes, pedis, m. – noha

nasus, i, m. – nos

talentum, i, n. – talent

solvo, ere, solvi, solutum – zaplatit

dampnum = damnum, i, n. – pokuta, ztráta, škoda

probabilis, e – spolehlivý, důvěryhodný

Sentencie subscripte in diversis locis – jaký má být soudce

Iudex in officio suo non debet esse gravis hominibus et onerosus.

Debet eciam esse a violencia et a cupiditate remotus, eo quod violencia est legibus inimica et acceptio munerum est prevaricatio veritatis.

In iudice eciam non debet ira et furor, sed tantum ratio dominari. Non enim ira viri dei iusticiam operatur. Unde nichil debet iudex iudicare furoris tempore, sed cum est in mentis tranquillitate. Nam restringenda est sub ratione potestas, nec quicquam agendum, priusquam mens commota ad quietem redeat, et quod commocionis tempore iustum putat esse omne, quod facit.

Debet quoque iudex incompositos disciplinare et precipue noctis tempore ad intercipiendum furta et maleficia cum sua familia civitatem hinc inde per transeundo custodire, ad quod iurati eorum sibi prebebunt auxilium cum effectu.

(Právní kniha města Brna z poloviny 14. století I. Ed. M. Flodr. Brno: Archiv města Brna, 1990, s. 280-281. ISBN 80-7029-041-2.)

Slovní zásoba

officium, ii, n. – úřad, zaměstnání

onerosus, a, um – despotický

munus, eris, n. – dar

prevaricacio = praevaricatio, onis, f. – prohřešení, porušení
povinnosti

dominor, ari, atus sum – vládnout, panovat

operator, ari, atus sum – dělat

tranquillitas, atis, f. – klid

commotus, a, um – podrážděný, rozčilený

incompositus, a, um – v nepořádku, bez pravidel

disciplino, are, avi, atum – kárat, trestat

intercipio, ere, cepi, ceptum – zachytit, přerušit, zamezit

Lékařství

Křišťan z Prachatic (Cristannus de Prachaticz, před 1370–1439) byl děkanem a rektorem Karlovy univerzity, astronomem, matematikem, lékařem, farářem a kazatelem kostela sv. Michala na Starém Městě v Praze.^[79] Následující ukázkou vybírám z jeho lékařského díla, v němž pojednává o problematice pouštění krve – *De sanguinis minucione*. Tento traktát je napsán podle schématu, které bylo při zpracování této tematiky obvyklé, a obsahuje tedy oddíl o samotné flebotomii (a hematoskopii), o pouštění krve pomocí baněk a pomocí pijavic.^[80]

[79] Vidmanová, A. Cristanus de Prachaticz. In SLS, s. 200–201.

[80] H. Florianová-Miškovská v úvodu knihy *Cristannus de Prachaticz. De sanguinis minucione*. Pragae: Oikoymenh, 1999, s. XVI. ISBN 80-86005-68-2.

Křišťan z Prachatic – *De sanguinis minucione*

In nomine Domini amen. Quia multitudo hominum utriusque sexus solet sepius facere venarum apercionem pro sanguinis minucione et nescientes nec observantes ea, que necessario requiruntur ad debitam et bonam sanguinis minucionem, quapropter non erit inutile sentencias tam medicorum, quam astronomorum de hac materia scribencium in unum compendium comportare. Et quia triplici modo solet fieri venarum apercio pro sanguinis minucione, scilicet per fleubotomiam tantum vel cum ventosis aut cum sanguisugis, de hoc ergo triplici modo est dicendum. (...)

(*Cristannus de Prachaticz. De sanguinis minucione.* Ed. H. Florianová-Miškovská. Pragae: Oikoymenh, 1999, s. 2. ISBN 80-86005-68-2.)

Slovní zásoba

apercio (apertio), onis, f. – otevření

vena, ae, f. – žíla

minucio, onis, f. + sanguinis – pouštění krve

requiro, ere, quisivi, situm – požadovat

quapropter – a proto

triplex, plicis – trojitý

flebotomia (flebotomia, phlebotomia), ae, f. – naříznutí žíly;

z řec. φλέψ = žíla a τέμνω = řežu; srov. Isidorovu definici skalpelu k naříznutí žíly: „Phlebotomum ab incisione vocatum, nam incisio Graece τομή dicitur.“^[81]

ventosa, ae, f. – lékařská baňka; s jejich pomocí nebo s pomocí pijavic se odstraňovala

krev z malých žil^[82]

sanguisuga, ae, f. – pijavice; srov. sanguis, sanguinis, m. – krev
+ sugo, sugere, suxi,

suctum – sát

[81] *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX*. Ed. W. M. Lindsay. Oxford: E typographeo Clarendoniano, 1911. Liber IV/11. Řec. výrazy např.: Liddell, H. G. – Scott, R. *Greek-English Lexicon*. New York: Harper & Brothers, 1883, s. 1540 a 1682. Na tuto etymologii upozorňuje H. Florianová-Miškovská (*Cristannus de Prachaticz*, s. 112–113, pozn. 184).

[82] Tamtéž, s. 11, pozn. 2.

De primo principali, scilicet quid sit flebotomia

Quantum ad primum, scilicet quid sit flebotomia, est dicendum, quod flebotomia non est aliud nisi artificialis venarum recta incisio pro sanguinis superflui aut corrupti moderata efusione. Et a medicis sic describitur: Flebotomia est evacuatio universalis corporis humani. Ly evacuatio ponitur hic pro genere, quia extendit se ad omnium humorum in corpore humano generatorum evacuationem, scilicet sanguinis, colere, flegmatis et melancolie. (...)

(*Cristannus de Prachaticz. De sanguinis minucione.* Ed. H. Florianová-Miškovská. Pragae: Oikoymenh, 1999, s. 4. ISBN 80-86005-68-2.)

Slovní zásoba

principale, is, n. – hlavní bod

artificialis, e – umělý, odborný

incisio, onis, f. – řez, říznutí

superfluus, a, um – nadbytečný

efusio = effusio, onis, f. – vylévání

ly – slovo, výraz

humor (umor), oris, m. – tekutina

colera (cholera), ae, f. – žluč

flegma (phlegma), atis, n. – hlen, sliz (slizovitá tekutina)

melancholia, ae, f. – černá žluč

De secundo principali, scilicet per quem, qualiter et quo modo debet fieri flebotomia.

Quantum ad secundum principale, scilicet per quem, qualiter vel quo modo debet fieri talis flebotomia, hic dicitur, quod fieri debet per minutorem in arte hac bene doctum et expertum, qui sciat cum flebotomo venam aperiendam secundum eius longitudinem et non secundum latitudinem caute tangere et apperire non cespitando nec venam totaliter perforando, et hoc ideo, ne arteriam aut nervum aut muscolum, qui circa et subtus venis sunt, vulneret et offendat, quia ex tali vulneracione posset quandoque ipse minuens periculum non modicum incurrere vel subitam mortem.

(*Cristannus de Prachaticz. De sanguinis minucione.* Ed. H. Florianová-Miškovská. Pragae: Oikoymenh, 1999, s. 10-12. ISBN 80-86005-68-2.)

Slovní zásoba

minutor, oris, m. – lékař, který pouští žilou

flebotomus (phlebotomus), i, m. – skalpel (speciálně na
pouštění žilou)

caespito = caespito, are – klopýtnout, chybovat

perforo, are, avi, atum – prorazit, zde: proříznout

arteria, ae, f. – tepna

nervus, i, m. – nerv, šlacha

musculus, i, m. – sval

subtus – vespod, zespod

De cognitione sanguisugarum

Quantum ad primum, eligantur sanguisuge de aqua clara, non de lutosa, que carent multa limositate, que in ventre tendunt aliququaliter ad colorem epatis et in dorso sunt virides habentes virgulas rubeas longas et graciles et parva capita. Et caveatur ab eis, que sunt nigre supra dorsum et precipue que habent maculas rubeas in ventre, quia tales sunt venenose.

(*Cristannus de Prachaticz. De sanguinis minucione.* Ed. H. Florianová-Miřková. Praga: Oikoymenh, 1999, s. 96. ISBN 80-86005-68-2.)

Slovní zásoba

- eligo, ere, legi, lectum – vybírat
lutosus, a, um – zakalený, plný bahna, bláta
limositas, atis, f. – bahnitost, zákal
epar (hepar), (h)epatis, n. – játra
dorsum, i, n. – záda
viridis, e – zelený
virgula, ae, f. – čára, pruh
macula, ae, f. – skvrna
venenosus, a, um – jedovatý

Zoologie

Hildegarda z Bingen (Hildegardis Bingensis, 1098–1179) byla německou vizionářkou, byla vzdělána v benediktinském klášteře v Disibodenbergu a později se stala jeho představenou; je zakladatelkou kláštera Rupertsberg u Bingen. Je autorkou rozsáhlé korespondence, ale také např. přírodovědných spisů.^[83] Ukázkou vybírám z šesté knihy jejího přírodovědného díla *Physica*, v níž se věnuje ornitologii.

[83] Vše Vidmanová, A. Hildegardis Bingensis. In SLS, s. 291–291.

Hildegarda z Bingen – *Physica, liber VI – De avibus*

Cap. 22 – O krkavci

Corvus plus calidus quam frigidus est et quasi in medio aeris volat. Et astutus est et audax et non timet atque hominem non multum fugit nec eum timet, sed voces hominis interdum imitatur, ita quod etiam faciliter cum eo loqueretur, et scientiam fere ad hoc haberet, nisi quod irrationale animal est. Et quia hominem cognoscit, ideo etiam multociens ea rapit, que homo apud se habet. Et caro eius homini ad comedendum contraria est. (...) quedam enim et naturam fere secundum mores latronum et furum et libidinosorum hominem et etiam aliorum vitiorum habet.(..)

(Hildegard von Bingen. *Physica*. Band 1. Hrsg. von R. Hildebrandt, T. Gloning. Berlin, New York: De Gruyter, 2010, VI/22, s. 304. ISBN 978-3-11-021589-2.)

Slovní zásoba

corvus, i, m. – krkavec; konkrétně se však termín užívá jak pro označení krkavce velkého (*C. corax*), tak i pro označení havrana polního (*C. frugilegus*)^[84]

astutus, a, um – vychytralý

multociens = multotiens – často

rapio, ere, ui, tum – urvat, odvléct, ukradnout; krkavec a havran byli ve středověku považováni za nečisté, protože se často živili mrtvolami, zlodějské sklony jsou však ve skutečnosti typické spíše pro další zástupce čeledi krkavcovitých

[84] Za věcné komentáře k ornitologii a symbolice v této kapitole děkuji Janě Fuksové, která připravila český překlad 6. knihy Hildegardina díla *Physica* pod názvem *Ptačí medicína* (vyšlo v nakladatelství Academia Praha 2013. ISBN 978-80-200-2302-5.).

Cap. 30 – O holubici

Columba plus frigida est quam calida et mane diei, id est primum ortum eius, quod temperate gelidum est, plus diligit quam calorem. Et simplex est et timida, et ideo cum multitudine volat, ut tanto minus ab aliis volucris ledatur. Et quoniam frigida est, facile esurit et cibus in ea ita non incalescit ut in alio alite, et idcirco cito esurit et plus quam alius ales sue magnitudinis comedit. Et caro eius non est firma, sed aliquantum arida, nec multum sucum homini tribuit et sano homini ad cibum non multum prodest, etiamsi ei non obest. Infirmum, qui in corpore defecit, comesta ledit.

(Hildegard von Bingen. *Physica*. Band 1. Hrsg. von R. Hildebrandt, T. Gloning. Berlin, New York: De Gruyter, 2010, VI/29, s. 306.)

Slovní zásoba

columba, ae, f. – holubice; simplex et timida – běžná epiteta
spjatá s holubicí; holubice se objevuje rovněž v hagiografii,
a to jako symbol světcovy ctnosti

temperate – uměřeně, mírně

gelidus, a, um – chladný, studený

calor, oris, m. – horko

volucris, is, f. (zřídka m.) – spec. pták, avšak obecně létavec,
okřídlenec (např. u Ovidia včely); srov. adj. volucer, cris,
cre – okřídlený, létavý, létající nebo volo,

are, avi, atum – létat

esurio, ire, ivi/ii, – – mít hlad

ales, alitis, m./f. – pták, okřídlenec; srov. adj. ales, itis –
okřídlený nebo ala, ae, f. –

křídlo

aridus, a, um – vysušený, suchý

sucus, i, m. – šťáva

Zkratky a slovníky

Zkratky v bibliografických odkazech

CE = *The Catholic Encyclopedia*

SLS = *Slovník latinských spisovatelů*

Slovníky

Při práci se středolatinскими texty se používají slovníky středověké i klasické latiny, řada z nich je dnes dostupná online. Pro práci se středolatinскими texty mohou obecně vzato doporučit následující dobře dostupné slovníky, které jsem využila i při sestavování slovníčku. Se slovníky označenými symbolem * je možné díky *Brepols Publishers* pracovat i v rámci *Database of Latin Dictionaries*. Tato databáze je přístupná prostřednictvím portálu *Litterae ante portas* z: <litterae.phil.muni.cz> a obsahuje ještě další slovníky. Portál rovněž umožňuje přístup k elektronické verzi slovníku *Thesaurus linguae Latinae*.

Blaise, A. *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*. Strasbourg: Le latin chrétien, 1954.*

Blaise, A. *Lexicon Latinitatis medii aevi*. Turnholti: Brepols, 1975.*

- Du Cange.^[85] *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. T. I–VIII. Parisiis: Firmin Didot fratres, 1883–1887.*
- Forcellini, A. *Totius latinitatis lexicon*. Prati: Aldina Edente, 1861.*
- Graesse, J. G. T. *Orbis Latinus oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen*. Berlin: Transpress Verl. für Verkehrswesen, 1980.^[86]
- Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum* Praha: Academia nebo KLP; jednotlivé díly vycházejí od r. 1977.
- Lewis, C. T. – Short, Ch. *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1879.*
- Niermeyer, J. F. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: E. J. Brill, 1976. ISBN 90-04-04792-1.
- Pražák, J. a kol. *Latinsko-český slovník*. Praha: KLP, 1999. Reprint 16. vydání z r. 1948. ISBN 80-85917-51-3.
- Thesaurus linguae Latinae*. Lipsiae: Teubner, 1936–1966.

[85] Carolus du Fresne, sieur Du Cange.

[86] Zmiňovaný portál umožňuje přístup k elektronické verzi slovníku *Orbis Latinus*, který byl v tištěné podobě vydán r. 1909.

Čítanka snadných textů ze středověké latiny

Lucie Mazalová

Vydala Masarykova univerzita v roce 2014

1. vydání, 2014

Sazba elektronické verze [Milan Vilímek Jihlavský](#)

ISBN 978-80-210-6970-1